

„TURYZM” 1995, t. 5, z. 1

Elżbieta Dziegieć

URBANIZACJA TURYSTYCZNA TERENÓW WIEJSKICH W POLSCE

L'URBANISATION TOURISTIQUE DES TERRAINS RURAUX
EN POLOGNE

TOURIST URBANIZATION OF RURAL AREAS IN POLAND

Artykuł definiuje pojęcie urbanizacji turystycznej, określa cechy i kryteria, za pomocą których można ten proces skwantyfikować, a także odpowiada na pytanie: jaki jest mechanizm procesu urbanizacji turystycznej, czym jest zdeterminowany? W pracy określone zostały fazy oraz różnicowanie regionalne efektów procesów urbanizacji turystycznej w Polsce. Zawiera ona również przegląd najnowszej literatury dotyczącej przemian osadnictwa wiejskiego pod wpływem ruchu turystycznego.

1. PRZEDMIOT, CEL, TEZY PRACY

W miarę wzrostu zaludnienia miejskiego i jednoczesnej technizacji życia powodującej dehumanizację otoczenia, wzrasta zapotrzebowanie na wypoczynek w środowisku naturalnym, pozamiejskim. Dążenie do życia w możliwie bliskim kontakcie z przyrodą jest we wszystkich środowiskach społecznych jedną z podstawowych cech współczesnej kultury, zwłaszcza w cywilizacjach najwyższej rozwiniętych. Tradycje wyjazdów wypoczynkowych na tereny wiejskie są dawne. Nie wnikając w ich historię, należy podkreślić, iż zjawisko to nabrało masowego charakteru – tak w rozwiniętych krajach europejskich jak i w Polsce – zwłaszcza w drugiej połowie obecnego stulecia.

Wyjazdy wypoczynkowe mieszkańców miast na tereny wiejskie przyczyniają się do szeregu zmian zarówno w całej sieci osadniczej, jak i w obrębie poszczególnych wsi.

Przedmiotem badań w niniejszej pracy są procesy urbanizacyjne zachodzące na terenach wiejskich pod wpływem ruchu turystycznego. Głównym problemem badawczym jest poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania:

1) czym jest urbanizacja turystyczna, jakie ma cechy, za pomocą jakich kryteriów można ją określić,

2) jaki jest mechanizm procesu urbanizacji turystycznej, czym jest zdeterminowany, czy i jak można go skwantyfikować.

Problemy badawcze zawarte w tych pytaniach są przedmiotem dociekań teoretycznych. Niektóre wymagają rozwiązań hipotetycznych. Pozwalają one także na sformułowanie głównej tezy pracy, która przedstawiona zostanie w postaci trzech założeń cząstkowych.

1. Przemieszczenia t u r y s t y c z n e ludności miast są jednym ze znaczących czynników sprawczych współczesnej urbanizacji terenów wiejskich.

2. Urbanizacja turystyczna jest wynikiem przepływu k a p i t a ł u oraz wzorców i zachowań społecznych przenoszonych na tereny wiejskie przez mieszkańców miast.

3. Proces urbanizacji turystycznej jest zróżnicowany regionalnie i uzależniony od walorów środowiska naturalnego i przeszłości historycznej terenu.

Prace badawcze nad urbanizacją turystyczną autorka rozpoczęła w połowie lat osiemdziesiątych. Miały one charakter studiów terenowych prowadzonych w różnych strefach krajobrazowych Polski (rys. 1).

Rys. 1. Położenie badanych wsi w strefach geograficznych

Dessin 1. La situation des villages examinés dans les zones géographiques

W latach 1985–1989 zebrano szczegółowe materiały w 35 wsiach, w tym:

– w 4 położonych w strefie krajobrazów nadmorskich (Kuźnica, Chałupy, Wiselka, Dziwnówek);

– w 13 wsiach pojeziernych – 6 z nich: Chmielno, Gołubie, Dąbrówka, Lubowidz, Ostrzyce i Szymbark położone jest na Pojezierzu Kaszubskim, 3 – Cimochowizna, Gawrych Ruda, Stary Folwark na Pojezierzu Suwalsko-Augustowskim, dalsze 3 – Cieszyno, Łubowo i Stare Drawsko na Pojezierzu Drawskim oraz 1 – Zbiczno – na Pojezierzu Brodnickim;

– w 5 wsiach wyżynnych położonych na Płaskowyżu Kazimiersko-Nałęczowskim (Bochoznica), oraz Roztoczu (Józefów, Krasnobród, Susiec i Zwierzyniec);

– w 9 wsiach karpackich; 3 z nich leżą na terenie Bieszczadów (Cisna, Polańczyk, Wołkowyja), 1 – w Beskidzie Niskim (Wysowa), 1 – w Beskidzie Sądeckim (Rytko), 4 – w Beskidzie Żywieckim (Korbielów, Jeleśnia, Krzyżowa, Porąbka);

– w 4 wsiach położonych w strefie podmiejskiej Olsztyna (Tomaszkowo, Naterki, Dorotowo, Miodówko).

W wyniku przeprowadzonych badań zgromadzono materiał empiryczny dotyczący:

– wieku, płci, miejsca urodzenia i ostatniego miejsca zamieszkania ludności stale zamieszkującej badane jednostki osadnicze (wypisy z kart meldunkowych w Biurze Ewidencji Ludności);

– działek letniskowych w obrębie granic administracyjnych wsi, z uwzględnieniem ich powierzchni oraz miejsca zamieszkania i zawodu właścicieli (odnośnie zawodów – materiał niepełny);

– drugich domów z uwzględnieniem ich powierzchni, charakteru zabudowy, miejsca zamieszkania właścicieli;

– wydanych zezwoleń na budowę domów mieszkalnych (najczęściej był to materiał od 1973 r.) z uwzględnieniem ich wielkości oraz stałego miejsca zamieszkania właścicieli;

– kwater prywatnych na terenie wsi;

– ośrodków wypoczynkowych.

Podstawowy cel prowadzonych badań można zidentyfikować z pytaniem, czy rozwój ruchu turystyczno-wypoczynkowego m i e s z k a ń c ó w m i a s t doprowadził do trwałych przemian w morfologii wsi (układy przestrzenne, zabudowa), w wyposażeniu w placówki i instytucje usługowe, w zaludnieniu i strukturach demograficznych (wieku, płci), strukturach zawodowych i zatrudnieniu ludności, a także przyczynił się do migracji stałych i sezonowych.

Wyniki tych badań zostały opublikowane w 6 artykułach (D z i e g i e ć 1988, 1989a,b, 1990, 1991, 1992a). Szczegółowe badania terenowe były także podstawą przygotowania i wygłoszenia 4 referatów na sympozjach międzynarodowych:

- w 1988 r. na kolokwium polsko-francuskim w Łodzi;
- w 1989 r. na kolokwium francusko-polskim w Aix-en-Provence;
- w 1990 r. na kolokwium polsko-francuskim w Łodzi i sympozjum Stałej Europejskiej Konferencji Studiów Krajobrazu Wiejskiego w Lyonie.

Przedstawione rezultaty badań były przedmiotem szerokiej i wnikliwej dyskusji. Podstawą wnioskowania i uogólnień niniejszej pracy są:

- 1) wspomniane już badania terenowe, które posłużyły do przygotowania artykułów i referatów,
- 2) wyniki opublikowanych prac badaczy polskich i zagranicznych zajmujących się wpływami turystyki na rozwój i przekształcenia wiejskich jednostek osadniczych,
- 3) materiały pochodzące z prac dyplomowych słuchaczy Podyplomowego Studium Turystyki, oraz prac magisterskich wykonanych w Katedrze Geografii miast i Turystyki UŁ,
- 4) obserwacje i studia prowadzone przez autorkę na terenie Francji.

Należy zaznaczyć, iż zachętą do podjęcia tematu były głównie studia na terenie Francji – kraju, w którym wyraźny proces przekształceń terenów wiejskich pod wpływem ruchu turystycznego rozpoczął się kilkadziesiąt lat temu wyprzedzając znacznie analogiczne procesy w Polsce.

2. PROCESY URBANIZACYJNE W ŚWIETLE LITERATURY PRZEDMIOTU

W polskiej literaturze procesy urbanizacyjne były przedmiotem wielu studiów i analiz, zwłaszcza w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Piśmiennictwo dotyczące urbanizacji jest bardzo bogate i reprezentowane przez wiele dyscyplin naukowych. Niniejsza praca nie pretenduje do zestawienia i omówienia wszystkich definicji związanych z urbanizacją wsi, albowiem dokonało to już wielu innych autorów. Dorobek prac w tym zakresie do początku lat osiemdziesiątych przedstawiony i omówiony został w pracach, zwłaszcza K. D z i e w o ņ s k i e g o (1962), Z. M i k o ł a j e w i c z a (1971), W. R a k o w s k i e g o (1975, 1980), Z. R y k ł a (1977), czy J. W ę g ł i ń s k i e g o (1983). W ostatniej, omówione zostały w szerokim zakresie prace autorów zagranicznych, zwłaszcza socjologów. Najnowszą pracą, mającą charakter podsumujący badania jest opracowanie J. Ł o b o d y (1994).

W obecnej dobie, w wielu krajach wysoko rozwiniętych, miasto i wieś są w pewnym sensie pojęciami umownymi. Ich granice są w większości granicami administracyjnymi nie różnicującymi tych jednostek osadniczych w sensie zagospodarowania przestrzennego a zwłaszcza struktury zawodowej ludności. W krajach tych poziom życia ludności wiejskiej nie różni się od sposobu życia ludności miejskiej.

W dotychczasowych pracach, urbanizację rozumiano jako proces złożony i wielopłaszczyznowy, wiodący do stopniowego zacierania się różnic między miastem a wsią. Określenie „urbanizacja” stosowano zarówno do rozwijających się i rozszerzających swe granice miast, jak i w odniesieniu do zmieniających się wsi.

Dotychczas nie ma jednoznacznie sprecyzowanych kryteriów do określenia stopnia zurbanizowania poszczególnych wiejskich jednostek osadniczych. Jest to m. in. wynikiem złożoności samego procesu urbanizacji, który był rozpatrywany w wielu płaszczyznach i z różnego punktu widzenia. Najczęściej stopień rozwoju urbanizacji wyraża się w czterech podstawowych aspektach, w których te procesy się przejawiają, a więc w aspekcie ekonomicznym (nazywanym także zawodowym), demograficznym, przestrzennym (określanym także jako przestrzenno-architektoniczny lub przestrzenno-techniczny) i społecznym (nazywanym także socjologicznym, kulturowym). S. B e r e z o w s k i (1974) wprowadził do literatury geograficznej pojęcie „urbanizacja funkcjonalna wsi”. Ta płaszczyzna (aspekt) urbanizacji wiąże się – wg cytowanego autora – z lokalizacją we wsiach różnych zakładów i instytucji przemysłowych, a także o charakterze usługowym, wpływających na zmianę funkcji wsi.

Przemiany społeczno-gospodarcze i morfologiczne wsi, które niekoniecznie prowadzą do całkowitej urbanizacji, czy to w sensie przyłączenia wsi do istniejącego miasta, czy też metamorfozy wsi w miasto w pełni rozwinięte S. G o l a c h o w s k i (1965) określa terminem „semi-urbanizacja”. Rezultatem tego procesu jest forma osadnicza nie mieszcząca się ani w pojęciu tradycyjnej wsi chłopskiej, ani miasta, którą cytowany autor określa jako „półwieś-półmiasto”.

W literaturze przedmiotu wprowadzone zostało także pojęcie „sub-urbanizacja”. S. G o l a c h o w s k i (1966) terminem tym określa przemiany wsi leżących w sąsiedztwie dynamicznie rozwijających się miast polegające na coraz silniejszym zespalaniu się z miastem w zakresie zatrudnienia i korzystania z usług miejskich.

Przeobrażenia zachodzące we wsiach mają znacznie szerszy zakres niż ten, który zwykle się podporządkowywać pojęciu „urbanizacja wsi”. Stąd też niektórzy badacze pisząc o zmianach zachodzących na wsi wprowadzili określenie „modernizacja wsi” (T u r o w s k i, B o r n u s 1970, D o b r o w o l s k a, G ó r z 1974, M l e c z k o 1974 i in.).

A. P r o c h o w n i k o w a (1975) opowiada się za terminem używanym w literaturze zagranicznej, zwłaszcza włoskiej – „deruralizacja”, który oznacza powolny zanik i stopniowe przekształcanie się cech charakterystycznych dla osad wiejskich, zarówno w stosunkach demograficzno-zawodowych, jak i funkcjach, w strukturze zainwestowania i morfologii osadniczo-agrarnej, oraz w tracaniu przez poszczególne wsie ich piętna oryginalności i odrębności. Propozycja ta wywołała dyskusję na łamach „Czasopisma Geograficznego”. S. B e r e z o w s k i (1976) proponuje, aby wstępny etap procesów przemian spo-

łeczno-gospodarczych określać jako „deruralizacja”, zaś dalszy, gdy wieś w sposób bardziej kompleksowy przestaje być wsią – urbanizacją. Będzie to wg autora etap przemian w składzie zawodowym mieszkańców wsi, wyrażający się wzrostem liczby pracujących w zawodach pozarolniczych i w dużej mierze poza miejscem zamieszkania. Według Berezowskiego – „poważna liczba osób pracujących poza rolnictwem w samej wsi będzie wyrazem jej przemian funkcjonalnych”.

W polskiej literaturze naukowej brak jest jednoznaczności co do pojęcia „urbanizacja wsi”. W. R a k o w s k i (1975), który – jak już wspomniano – dokonał przeglądu różnych definicji, stwierdza: „choć nie ma jednoznaczności odnośnie samego pojęcia „urbanizacja wsi”, wszyscy są jednak zgodni co do tego, iż są to przemiany zdążające do wyrównywania się dysproporcji w sposobie życia między miastem a wsią”. Cytowany autor rozpatrując urbanizację wsi w ujęciu historycznym wyróżnia kilka jej aspektów – organiczną i zawodową (które to formy są nieodłącznymi elementami ekonomicznej urbanizacji), krajobrazową i pełną urbanizację wsi.

W późniejszej pracy, dotyczącej relacji pomiędzy uprzemysłowieniem a procesami urbanizacyjnymi W. R a k o w s k i (1980) wysuwa wniosek, iż „w zasadniczej mierze proces urbanizacji zależy od wydajności pracy w przemyśle”, podkreślając tym, iż urbanizacja w dotychczasowym rozumieniu nierozwalnie związana była z pracą pozarolniczą, głównie w przemyśle.

W ostatnich latach ukazało się niewiele prac dotyczących procesów urbanizacji (R a j m a n 1989, A n d r z e j e w s k i 1991, K u s i ń s k i 1991, W ę g l i ń s k i 1992, Ł o b o d a 1994).

Wydaje się, iż to zmniejszenie zainteresowania badaczy łączy się z zakończoną intensywną industrializacją, która była w Polsce głównym motorem procesów urbanizacyjnych.

Tradycyjne podejście do procesów urbanizacyjnych reprezentuje pozycja książkowa autorstwa J. R a j m a n a (1989), która prezentuje wyniki badań autora, przedstawiane na różnych seminariach i sympozjach geograficznych. W pracy tej autor pisze, iż „pod pojęciem procesów urbanizacyjnych rozumiemy zatem obecnie nie tylko liczbowe i strukturalne zmiany ludności miejskiej, oraz zjawiska przekształceń sieci miast, ale również przemiany trybu życia ludności, pociągające z kolei zmianę urbanizowanego środowiska człowieka”.

W opracowaniu A. A n d r z e j e w s k i e g o (1991) będącym końcowym raportem III ekspertyzy KPZK PAN, stwierdza się, iż procesy urbanizacyjne w Polsce związane były w ostatnich kilkudziesięciu latach z procesami i n d u s t r i a l i z a c j i i z rozwojem społeczno-gospodarczym. W ekspertyzie tej, procesy urbanizacyjne przedstawione są jako procesy wielopłaszczyznowe, obejmujące oprócz spraw ludnościowych, aspekty społeczno-zawodowe, infrastrukturę materialną i instytucjonalną, a także aspekty cywilizacyjno-kulturowe. Dotyczą one jednak t y l k o miast. Autor jest świadomy, iż nie jest to cało-

kształt zagadnień związanych z urbanizacją. Stwierdza bowiem, iż „należy rozszerzyć zakres badań, wiążąc je z analogicznymi badaniami procesów osadniczych i urbanizacyjnych na obszarze wsi”.

W. K u s i ń s k i (1991) opowiada się za pojęciem urbanizacji jako złożonym procesie społeczno-ekonomicznym, odznaczającym się zwiększeniem koncentracji ludności w miastach, wzrostem udziału ludności miejskiej kraju lub regionu, zwiększeniem liczby osiedli miejskich, tworzeniem złożonych form osadniczych – zespołów miejskich, aglomeracji, konurbacji, przekształcaniami struktur osadniczych. Zastrzega się jednak, iż szeroko rozumiany proces urbanizacji nie ogranicza się do miast, przejawia się także znaczną siłą również na terenach wiejskich. W. K u s i ń s k i zgadza się z koncepcją urbanizacji J. G i b b s a , wg której jej końcowym efektem jest koncentracja ludności w miastach a następnie jej dekoncentracja. Cytowany autor wydzielił 5 stadiów (etapów) urbanizacji (początkowe, ożywienia, szybkiego rozwoju, stadium zmian strukturalnych i dojrzałości urbanizacyjnej) wiążąc je z niektórymi jej aspektami zwłaszcza demograficznym i przestrzennym. Z przedstawionych przez autora rozważań wynika, iż główną siłą dynamizującą rozwój urbanizacji był przemysł i w związku z tym – jak pisze autor – dokonywał się w Polsce przyspieszony rozwój urbanizacji w aspektach demograficznym i przestrzennym. Efektem procesów urbanizacyjnych są zmiany strukturalne oraz skutki negatywne, które przyczyniają się do poczynań w kierunku deaglomeracji obszarów zurbanizowanych. Autor podkreśla, iż procesy urbanizacji różnicują się nie tylko w układzie przestrzennym, lecz także czasowym.

Praca J. Ł o b o d y (1994) ma charakter przeglądu dorobku polskiej geografii – różnych definicji a także zaprezentowania podstawowych nurtów badawczych dotyczących procesów urbanizacyjnych.

Interesującym opracowaniem jest najnowsza pozycja książkowa znanego badacza procesów urbanizacyjnych, socjologa J. W ę g l i ń s k i e g o (1992), której podstawowym zadaniem jest analiza wzajemnych relacji pomiędzy urbanizacją a modernizacją. Za najważniejszy cel pracy stawia autor udowodnienie stwierdzenia czy realizowany w Polsce model urbanizacji sprzyja procesom unowocześniania społeczeństwa. Autor dostrzega ścisły związek pomiędzy modernizacją a zjawiskiem urbanizacji. We wczesnej fazie urbanizacji za miernik modernizacyjnych postępów uważa masowe odchodzenie ludności od zawodów związanych z rolnictwem i przechodzeniem do pracy w przemyśle i budownictwie (z sektora I do sektora II). Fazę następną charakteryzuje szybki wzrost zatrudnienia w usługach (sektor III) przy dalszym, bardzo wyraźnym spadku zatrudnienia w sektorze I i nieco mniejszym w sektorze II. Autor słusznie uważa, iż najbardziej charakterystyczną cechą nowoczesnych społeczeństw jest wzrost ruchliwości społecznej.

Jak wynika z przeglądu najnowszych opracowań, niewiele jest prac geograficznych traktujących o procesach urbanizacyjnych w skali k r a j u ,

a zwłaszcza dotyczących terenów wiejskich. Niewiele jest również prac noszących znamiona uogólnień teoretycznych. Dotychczasowe badania jak i rozważania teoretyczne koncentrowały się głównie wokół wzrostu liczby miast, koncentracji ludności w miastach, zmian struktur społeczno-zawodowych w miastach i na terenach wiejskich. Rozpatrywana była głównie płaszczyzna demograficzna i ekonomiczna (zawodowa). Aspekt przestrzenny urbanizacji (powiększanie się powierzchni miast) w skali kraju czy regionów był przedmiotem badań nielicznych autorów. Wśród nich wymienić należy prace S. Liszewskego (1980, 1991), które traktują o zmianach powierzchni miast w skali kraju na przestrzeni 25 lat, oraz pracę T. Lijewskiego (1993), w której autor podaje wzrost powierzchniowy 8 największych miast polskich od 1951 r.

Wydaje się, iż przyczyną tego stanu był brak odpowiednich statystyk i wynikające stąd żmudne badania zmieniających się powierzchni miast. W dotychczasowym rozumieniu – głównym sprawcą procesów urbanizacyjnych na terenach wiejskich była praca w zawodach pozarolniczych, głównie w przemyśle, czyli proces industrializacji.

Procesy urbanizacyjne są zmienne w czasie i w przestrzeni. Przeobrażenia wiejskich jednostek osadniczych zachodzą pod wpływem oddziaływania miast – w szerokim tego słowa znaczeniu – m. in. poprzez mechanizmy dyfuzyjne. Inspirującą w tym względzie jest praca J. Łobody (1983). Słusznym jest pogląd W. Kusiniego (1991), iż w miarę postępu badań nad procesami urbanizacyjnymi należy ujawniać nowe ich aspekty wynikające z wielkiej złożoności procesu. W literaturze przedmiotu spotyka się również poglądy, iż obecnie mamy do czynienia z fazą deurbanizacji. Obserwowane, zwłaszcza w krajach zachodnioeuropejskich, zmniejszanie się koncentracji ludności w miastach może świadczyć o tym zjawisku.

Procesy urbanizacyjne – zachodzące zwłaszcza na terenach wiejskich – wydają się być niedostatecznie zdefiniowane.

Dojazdy mieszkańców wsi do pracy w miastach – obok innych, jak dyfuzja innowacji – były głównym nośnikiem szeregu przeobrażeń wiejskich jednostek osadniczych. Dochody uzyskiwane z pracy pozarolniczej (dodatkowe lub jedyne) – w miastach pozwalały na dokonywanie wielu zmian dotyczących zwłaszcza budownictwa. Transfer pieniędzy na wieś dokonywany był głównie przez mieszkańców wsi.

W ostatnich dziesięciu latach badacze z krajów zachodnich zaprezentowali opracowania, w których znaczną uwagę zwracają na stadia rozwoju urbanizacji. Większość z nich eksponuje jako kryterium wyróżniające poszczególne etapy – przemiany koncentracji ludności w miastach. Wiele z tych opracowań nawiązuje do pracy J. Gibbsa (1963), w której wydzielone zostało 5 stadiów (etapów) urbanizacji. Związane one były z koncentracją ludności w miastach. Końcowym efektem procesów urbanizacyjnych było ostatnie stadium wyrażające się w de-

k o n c e n t r a c j i ludności miast i pewnej stabilizacji w osadnictwie. W pracach badaczy z krajów zachodnich eksponuje się przede wszystkim zagadnienia demograficzne, a zwłaszcza rozmieszczenie i koncentrację ludności.

W literaturze światowej, w latach sześćdziesiątych pojawiło się nowe pojęcie – „rurbanisation” wprowadzone przez G. B a u e r a i J. M. R o u x a (1976). Pod tym pojęciem rozumiano proces osiedlania się w gminach wiejskich ludności miejskiej w nowo zbudowanych budynkach, izolowanych bądź zgrupowanych, czy też osiedlania się mieszkańców miast we wsiach tradycyjnych. Ludność ta codziennie dojeżdża do pracy. „Rurbanizacja rozpoczęła się w krajach zachodnich, głównie anglosaskich z wielu powodów – przede wszystkim znacznego rozwoju indywidualnej motoryzacji, mody na własne domy, wzrostu poziomu życia pozwalającego na komfort przebywania w środowisku wiejskim, mody na „życie ekologiczne”, skrócony czas pracy itd. J. B. C h a r r i e r (1988) uważa, iż rurbanizacja plus urbanizacja satelitarna (duże podmiejskie bloki, powstawanie nowych miast) tworzą pojęcie ogólne – „périurbanisation”. Tak więc w krajach tych, przestrzeń wiejska ulega transformacji także za przyczyną mieszkańców miast. Zjawisko to występuje w znacznie bardziej wyraźnych rozmiarach niż w warunkach polskich. Jest to inaczej rozumiany niż dotychczas aspekt urbanizacji. Należy zaznaczyć, iż coraz częstszym motywem procesów urbanizacyjnych w cywilizacjach postindustrialnych są także wyjazdy mieszkańców miast na tereny wiejskie w celach wypoczynkowych.

3. PRZEMIANY OSADNICTWA WIEJSKIEGO POD WPLYWEM RUCHU TURYSTYCZNEGO W ŚWIETLE NAJNOWSZEJ LITERATURY

Przemiany osadnictwa wiejskiego pod wpływem turystyki i wypoczynku omówione zostały w artykule autorki niniejszej pracy, zamieszczonym w czasopiśmie „Turystyka” (D z i e g i e ć 1987). Dotyczyły one głównie prac, które ukazały się w latach siedemdziesiątych, początku lat osiemdziesiątych i wcześniej.

Prace publikowane w II połowie lat osiemdziesiątych i na początku dziewięćdziesiątych dotyczą głównie przykładów zmian demograficznych, przestrzennych i społeczno-gospodarczych terenów wiejskich położonych w różnych strefach krajobrazowych Europy, dokonujących się pod wpływem rozwoju ruchu turystycznego. W opracowaniach tych wskazuje się na masowość tego zjawiska oraz zwraca uwagę na rolę, głównie drugich domów w organizacji przestrzeni wiejskiej. Pojawiły się także próby uogólnień dotychczasowych wyników badań wyrażane w postaci schematów czy prostych modeli.

Postępująca robotyzacja i komputeryzacja, rozwój technik komunikacyjnych oraz zwiększony realnie czas wolny spowodowały zmianę sposobu życia wielu

ludzi, zwłaszcza w wielkich miastach. Wielu autorów, m. in. A. Jagusiewicz (1989) wskazuje, iż wobec licznych uciążliwości życia w miastach, należy spodziewać się w Polsce zwiększonego zainteresowania terenami wiejskimi oraz nasilenia migracji okresowych lub stałych. Z drugiej strony obserwujemy proces wyludniania się terenów wiejskich. Wykazują to m. in. prace P. Eberhardta (1989a, 1989b), T. Lijewskiego (1993), a także A. Szwich-tenberga (1989). Kompleksowe badania procesów wyludniania się wsi w Polsce było przedmiotem badań programu CPBP 03.5 realizowanego z inicjatywy i pod kierunkiem prof. A. Stasiaka. Należy zaznaczyć, iż zjawisko to występuje także w innych państwach europejskich. Niemalą rolę w zahamowaniu tego procesu – jak dowiodły badania E. Dziegieć (1988, 1989a, 1989b, 1990, 1992a) odgrywa turystyka.

W ostatnich latach pojawiły się interesujące prace dotyczące przestrzeni wiejskich i ich nowych, coraz to wyraźniejszych funkcji związanych z wypoczynkiem ludności miejskiej. Na szczególną uwagę zasługuje opracowanie M. Drzewieckiego (1992), które jest syntetycznym opracowaniem noszącym znamiona uogólnień teoretycznych. Autor ten definiuje wiejską przestrzeń rekreacyjną, a także przedstawia procesy w niej zachodzące.

We francuskiej literaturze pojawiło się nowe określenie – turystyfikacja. J. M. Dewailly i E. Flament (1993) definiują je jako proces przystosowania przestrzeni dla potrzeb turystyki. Innymi słowy, jest to całokształt działalności i mechanizmów, które doprowadzają do powstania przestrzeni turystycznej.

Na rolę ruchu turystycznego w przemianach przestrzeni wiejskich w Polsce w ostatnim czterdziestoleciu wskazuje również S. Liszewski (1991), omawiając przyczyny, skutki i formy tych przekształceń.

Wielu badaczy zachodnioeuropejskich, m. in. J. de Weerd (1988), wskazuje na „pustynnienie terenów wiejskich”. Cytowany autor stwierdza, iż przestrzenie wiejskie winny w większym stopniu „wziąć na siebie nowe funkcje, które chce im przydzielić miasto stosownie do własnych potrzeb”. Te nowe funkcje są konieczne zarówno ze strony interesów miasta jak i wsi. Tereny wiejskie zostają więc obdarzone nowym znaczeniem – „przestrzeni o funkcji turystycznej i ludycznej”.

Zjawisko wyludniania się wsi a potem ich ożywiania poprzez turystykę znalazło silne odbicie m. in. we francuskiej literaturze przedmiotu. C. Durbin (1992) analizuje przykład miejscowości Gordes położonej na płaskowyżu Vaucluse. Gmina ta, licząca ponad 400 drugich domów, stała się atrakcyjną dla tych, którzy wycofali się z wybrzeża śródziemnomorskiego pragnąc oddawać się „ekologicznej kontemplacji”, iluzyjnej wolności i mrzonce powrotu do natury poprzez zamieszkiwanie na terenach wiejskich, w starych odrestaurowanych, kamiennych domostwach. Gordes stało się miejscem wypoczynku głównie dla Paryżan i cudzoziemców (blisko 60% posiadaczy drugich domów),

dla ludności z tzw. wyższych sfer, oraz nielicznych tych, którzy „kupują pozycję społeczną” poprzez posiadanie drugiej rezydencji na tym obszarze. Miejsowość ta jest dobrym przykładem przemian demograficznych i funkcjonalnych dokonujących się pod wpływem ruchu turystyczno-wypoczynkowego. Jak pisze autorka, jest to oryginalny, ale nie jedyny przykład przekształceń wiejskiego środowiska Prowansji.

Innym przykładem – spośród wielu prezentowanych w literaturze francuskiej – może być mała wioska St. Bonnet-le Froid położona w Masywie Centralnym. W wiosce tej, na skutek rozwoju funkcji turystycznej, w latach 1968–1990 nastąpił wzrost zaludnienia o 20%, odnotowano także pozytywny wpływ na struktury demograficzne i zatrudnienie ludności. Należy zaznaczyć, iż w tym samym okresie w gminach wiejskich departamentu Haute Loire wystąpił ubytek ludności rzędu 34% (M a m d y 1995).

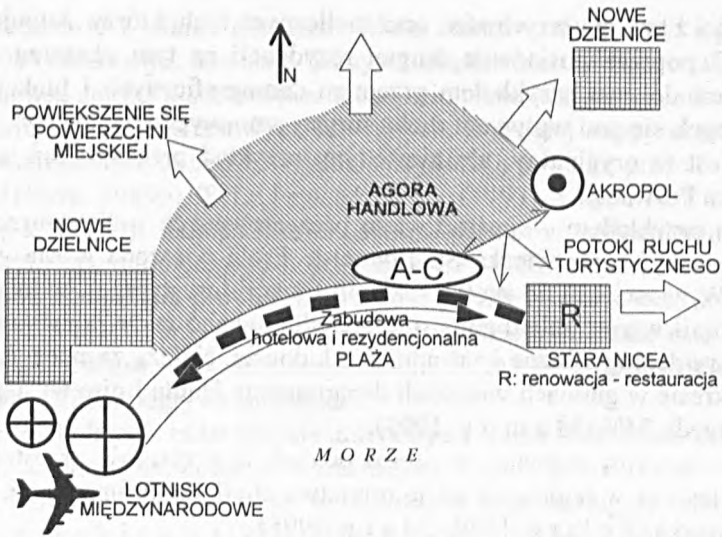
Wśród autorów spotyka się często pogląd, iż przyszłość przestrzeni wiejskich, zwłaszcza w regionach gdzie rolnictwo chyli się ku upadkowi, związana jest z turystyką (P e l t r e 1989, C l a r y 1995).

Przemiany kompleksowe terenów wiejskich dokonujące się pod wpływem ruchu turystyczno-wypoczynkowego są przedmiotem zainteresowań wielu badaczy. Autorów interesują szczególnie tereny, które w sposób spektakularny uległy transformacjom. Są to tereny o dużych możliwościach i różnorodności form wypoczynku. Należą do nich zwłaszcza obszary nadmorskie i górskie.

Europejskie wybrzeża Morza Śródziemnego są przykładem przemian wszechstronnych. Mimo, iż były przedmiotem zainteresowań wielu badaczy, nadal wzbudzają zainteresowanie. Opracowań dotyczących tych procesów jest wiele, autorka w niniejszej pracy ograniczy się tylko do zaprezentowania niektórych z nich. A. D a g o r n e (1987) stwierdza, iż francuskie wybrzeże śródziemnomorskie, szczególnie w strefie 0–1 km stanowi przykład kompletnej urbanizacji, która dokonała się pod wpływem ruchu turystycznego. Również w strefę 1–5 km wkraczają procesy transformacji związane z rozwojem turystyki. Przykładem powiększania się i zajmowania coraz to nowych terenów wiejskich przez stare XIX-wieczne stacje klimatyczne może być Nicea (rys. 2).

Zamieszczona dokumentacja (mapy z różnych okresów + opis) do pracy J. M. D e w a i l l y, E. F l a m e n t (1993) wykazuje przemiany przestrzeni wokół miejscowości Agde na wybrzeżu Langwedocji, związane z powstawaniem nowych i rozbudową starych małych portów rybackich w nowoczesne stacje turystyczne.

Wybrzeże Langwedocja–Roussillon to przykład współczesnej metamorfozy przestrzeni, która dokonała się pod wpływem potrzeb wypoczynkowych mieszkańców miast (rys. 3). W ramach planowej akcji, rozpoczętej w 1963 r. wybudowano nowe stacje „na surowym korzeniu”, bądź na bazie starych wsi – Port Camargue, La Grand Motte–Carnon, Cap d’Agde, Gruissan (rys. 4), Port–Leucate, Port–Barcares, Saint Cyprien. Przekształceniom uległa tu przestrzeń o powierzchni

Rys. 2. Powiększanie się przestrzeni turystycznej Nicei (źródło: Lozato-Giotart, 1993)

Dessin 2. Accroissement d'espace touristique de Nice (source: Lozato-Giotart, 1993)

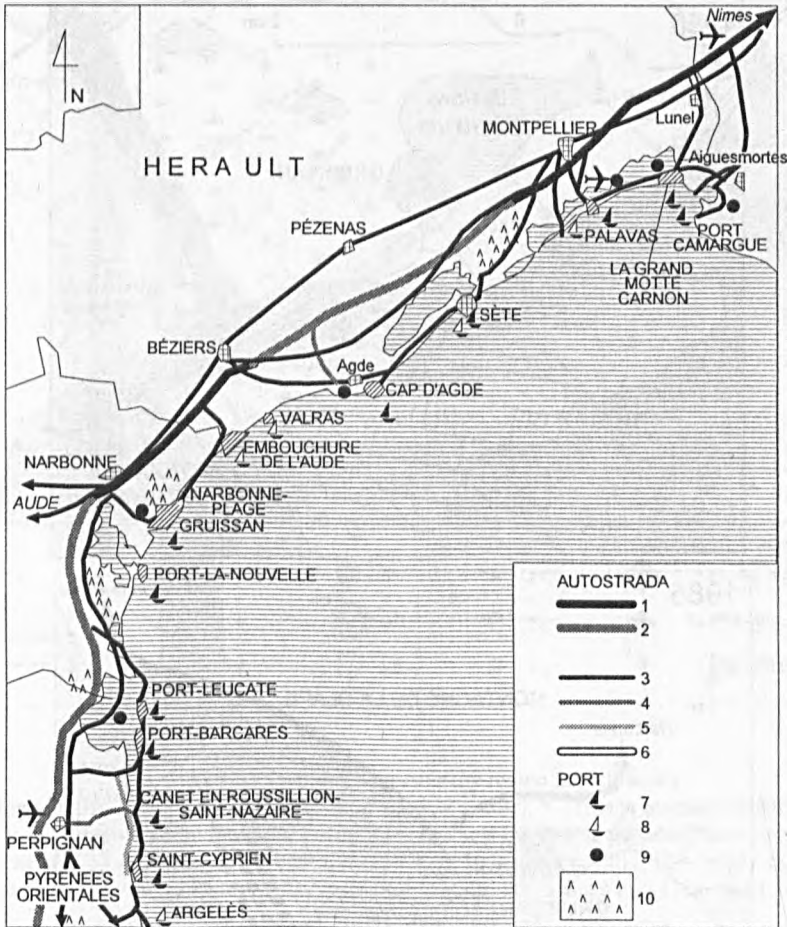
3635 ha. Autorzy, zwłaszcza najnowszych opracowań podręcznikowych (De-wailly, Flament 1993, Lozato-Giotart 1993) podają je jako przykłady przekształceń, które dokonały się i dokonują pod wpływem turystyki.

W przypadku francuskiej strefy śródziemnomorskiej, w ostatnich latach pojawiły się prace uogólniające. L. Coulet (1987), w zależności od czasu pełnienia funkcji turystycznej, charakteru jej ewolucji, wykazuje zróżnicowanie i hierarchizację nadmorskich przestrzeni turystycznych. Autorka ta dochodzi do wniosku, iż duże śródziemnomorskie regiony – mimo zmian w charakterze ruchu turystycznego – tworzą kompleksowe turystyczne systemy terytorialne, które wykazują się dużą trwałością.

M. J. Montero (1985) analizując w różnych aspektach drugie rezydencje w prowincji Walencja w Hiszpanii udowodniła m. in. dużą konsumpcję przestrzeni w strefie zarówno nadmorskiej, jak i wewnętrznej, a także przemiany środowiska naturalnego, jak i starej sieci osadniczej, które doprowadziły do powstania „wybrzeża betonowego”, jak to określiła autorka.

Przykładem przemian przestrzeni, które dokonały się pod wpływem ruchu turystycznego jest również wybrzeże Costa de Sol – pomiędzy Malagą na północy a Esteponą na południu, gdzie zjawisko „urbanizacji” – jak pisze Lozato-Giotart (1993) – objęło prawie całe wybrzeże pomiędzy morzem a górami (rys. 5). Obecnie Costa de Sol stanowi linearny region turystyczny, wielobie-

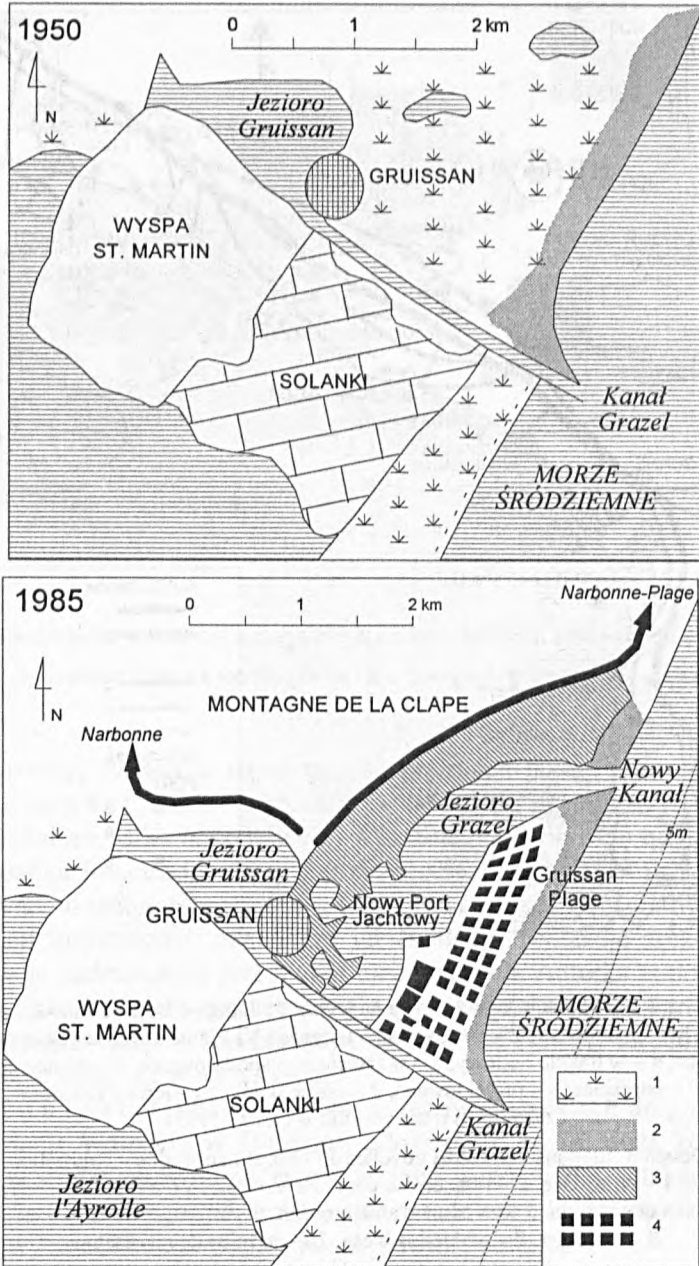

Rys. 3. Nowe stacje kąpieliskowe na wybrzeżu Langwedocji – Roussillon
 Autostrady: 1 – istniejące, 2 – finansowane w ramach VI Planu. Drogi szybkiego ruchu:
 3 – istniejące, 4 – w trakcie budowy, 5 – w trakcie zagospodarowania, 6 – planowane. Porty:
 7 – istniejące, 8 – projektowane, 9 – ujęcie wody, 10 – tereny zalesione
 (źródło: Lozato-Giotart, 1993)

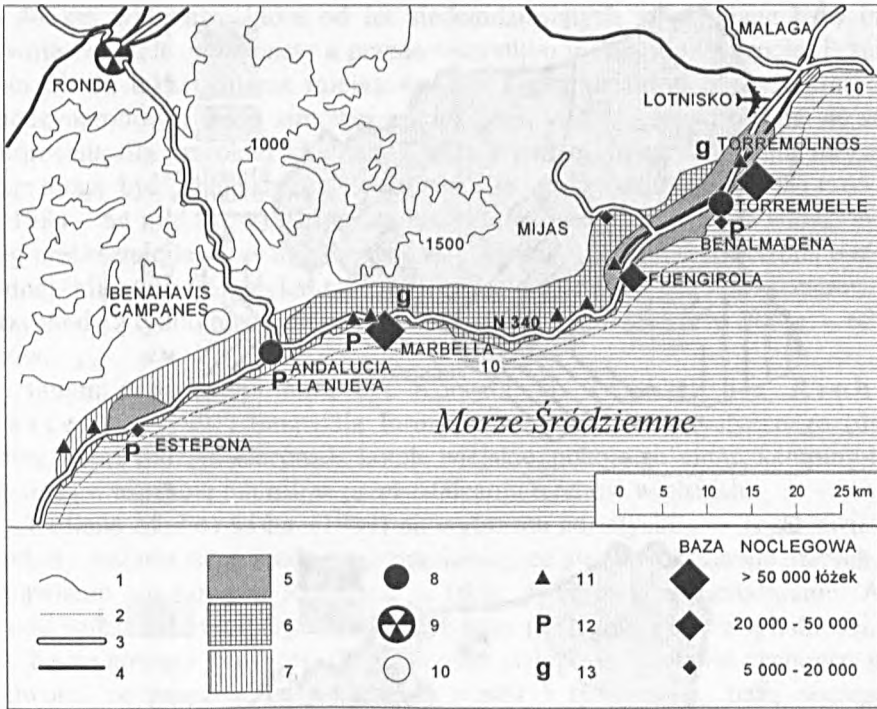
Dessin 3. Stations balnéaires nouvelles du littoral Languedoc – Roussillon
 Autoroute: 1 – en service, 2 – financée au cours du VIe Plan. Voie rapide: 3 – en service,
 4 – en cours de création, 5 – en cours d'amélioration, 6 – à l'étude. Ports: 7 – en service,
 8 – en projet, 9 – adduction d'eau, 10 – terrains de reboisement
 (source: Lozato-Giotart, 1993)

gunowy o zróżnicowanej strukturze zarówno zagospodarowania turystycznego, jak i wypoczywających – podobnie jak francuskie wybrzeże śródziemnomorskie. Należy zaznaczyć, iż w przemianach tych w znacznej mierze uczestniczyły

Rys. 4. Zagospodarowanie wybrzeża langwedockiego: stacja kąpieliskowa Gruissan
 1 – tereny bagienne, 2 – plaża, 3 – przestrzeń zagospodarowana, 4 – działki
 (źródło: Lozato-Giotart, 1990)

Dessin 4. Aménagement littoral languedocien: station balnéaire de Gruissan
 1 – marécages, 2 – plage, 3 – espace aménagé, 4 – lotissements (source: Lozato-Giotart, 1990)

Rys. 5. La Costa del Sol – turystyczny region kąpieliskowy

1 – poziomice (m), 2 – izobaty, 3 – drogi, autostrady, 4 – kolej, 5 – fasada morską zurbanizowaną, 6 – strefa turystyczna podmiejska, 7 – strefa przejściowa w trakcie parcelacji turystycznej, 8 – główne stacje kąpieliskowe, 9 – centra historyczne, 10 – stacje satelity, 11 – tereny campingu-carawanningu, 12 – port jachtowy, 13 – pola golfowe (źródło: L o z a t o - G i o t a r t, 1993)

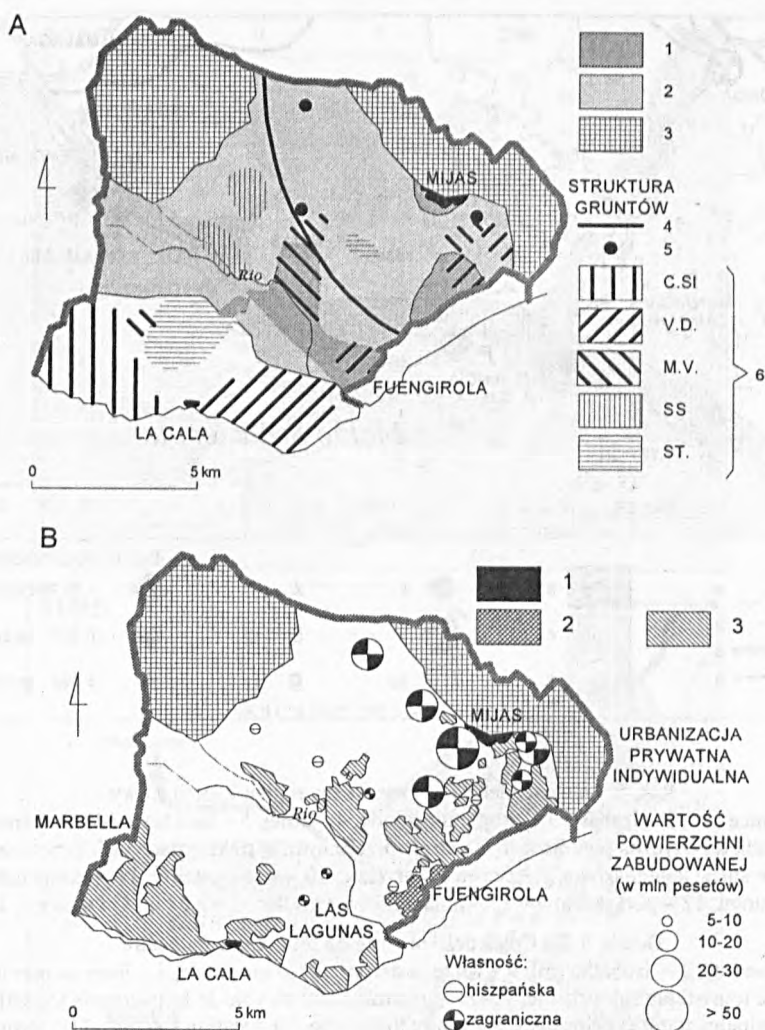
Dessin 5. La Costa del Sol – région touristique balnéaire

1 – isohypse (m), 2 – isobathe (m), 3 – route, autoroute, 4 – voie ferrée, 5 – front de mer urbanisé, 6 – zone touristique sub-urbaine, 7 – zone intermédiaire en voie de lotissements touristiques, 8 – principales stations balnéaires, 9 – centre historique, 10 – station satellite, 11 – terrains de campagne-caravage, 12 – port de plaisance, 13 – golf (source: L o z a t o - G i o t a r t, 1993)

i uczestniczą kapitały spoza Hiszpanii. Szczegółowym przykładem przemian dokonujących się w tej strefie są tereny wokół Mijas (rys. 6).

Na dużą konsumpcję przestrzeni w krajach Maghrebu wskazuje M. C o t e (1987). Autor podkreśla także inny aspekt, a mianowicie ogromne zapotrzebowanie na wodę w regionach, w których rozwinęły się różne formy zagospodarowania turystycznego.

Autorów zajmujących się terenami śródziemnomorskimi interesują także przemiany na wyspach dokonujące się pod wpływem ruchu turystycznego (K n a f o u 1991 i in.). Dobrym przykładem może być na Sycylii gmina Taormina (C i a c c i o 1987). Kolonizacja turystyczna – jak podaje autorka – objęła

Rys. 6. Konsekwencje przestrzenne i socjoekonomiczne rozwoju turystyki na wybrzeżu Costa del Sol (1948–1978)

A. Tereny wiejskie wokół Mijas przed rozwojem turystyki: 1 – przewaga upraw nawadnianych, 2 – przewaga upraw nie wymagających wilgoci, 3 – przewaga terenów górzystych, 4 – strefa wzgórz z dominacją własności chłopskiej, 5 – średnia własność, 6 – duże majątki.

B. Urbanizacja turystyczna w Mijas: 1 – stara zabudowa, 2 – współczesna ekspansja, 3 – tereny dużych parcelacji turystycznych (źródło: L o z a t o - G i o t a r t, 1993)

Dessin 6. Concéquences spatiale et socio-économique du tourisme sur la Costa del Sol (1948–1978)
A. Les campagnes de Mijas avant le tourisme: 1 – cultures irriguées prépondérantes, 2 – cultures sèches prépondérantes, 3 – monte prépondérant, 4 – zone des coteaux à paysannerie dominante, 5 – moyenne propriété, 6 – grandes propriétés.

B. L'urbanisation touristique à Mijas: 1 – ancien l'habitat, 2 – expansion récente, 3 – grands lotissements touristiques (source: L o z a t o - G i o t a r t, 1993)

tu 44 km wybrzeża, które od lat siedemdziesiątych wyposażane było intensywnie w hotele, pensjonaty a przede wszystkim w drugie rezydencje. Przemianom uległa także główna miejscowość – Taormina, która z arystokratycznej międzynarodowej stacji zimowej z tradycjami XIX-wiecznymi, stała się stacją całoroczną dla szerokiej klienteli. Efektem zmian charakteru ruchu turystycznego mogą być zmniejszające się z tytułu turystyki dochody (w 1983 r. 65 mld, w 1984 – 64 mld lirów). Druga miejscowość Giardini Naxos – z wioski rybackiej przekształciła się w aglomerację turystyczną – dobrze wyposażoną o różnorodnej klienteli (turystyka młodych, trzeciego wieku, turystyka kongresowa). Przychody z tytułu turystyki w 1983 r. wynosiły tu 58 mld, a w 1984 r. – 62 mld lirów.

Innym przykładem może być Korsyka. G. Richez i J. Richez-Battesti (1991) omawiają formy zakwaterowania turystycznego (drugie domy, różne rodzaje schronisk, hotele wiejskie, pokoje gościnne, kemping-karawaning) w aspekcie ich roli w przekształcaniu terenów wiejskich.

Badania M. Jeršiča (1989) na wybrzeżu adriatyckim w Jugosławii udowodniły zmiany sieci osadniczej, przejawiające się w rozbudowie starych wsi, pojawianiu się nowych jednostek, a także przemiany w zatrudnieniu. Autor ustalił zależność pomiędzy charakterem bazy noclegowej a liczbą ludności. Duży, bo wynoszący powyżej 120%, wzrost stałego zaludnienia cechował miejscowości ze znaczną, bo wynoszącą ponad 5 tys. miejsc, bazą noclegową. W pracy wykazane zostały także zmiany w strukturze zatrudnienia – zanik tradycyjnych zajęć, pojawienie się nowych związanych z obsługą ruchu turystycznego.

Interesujące cykle specjalizacji wysp położonych u wybrzeży Bretanii przedstawili L. Brigrand i M. le Demezet (1987). Na przykładzie wyspy Groix wykazana została zmiana charakteru gospodarki od rybołówstwa, które dominowało do 1954 r., do turystyki, która stała się obecnie podstawową działalnością miejscowości.

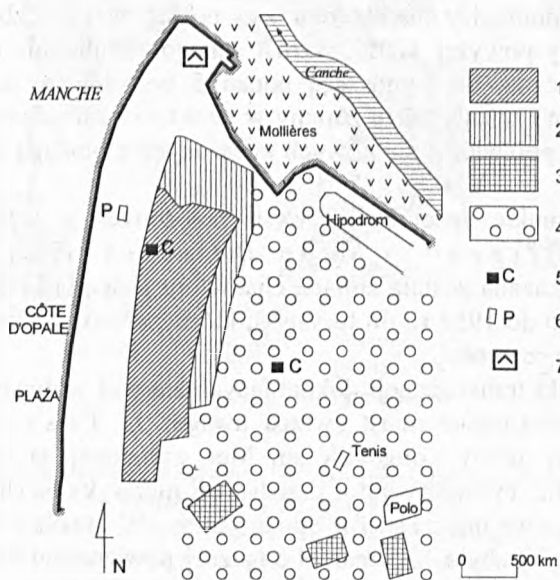
Na inny aspekt transformacji dokonujących się pod wpływem ruchu wypoczynkowego mieszkańców miast zwraca uwagę L. Tessier (1987). Na przykładzie małej gminy Longeville sur Mer, położonej na wybrzeżu południowo-wandyjskim, cytowany autor przedstawił niezwykle szybki proces przemowienia ziemi przez mieszkańców spoza gminy. W latach 1964–1975 – 739 nowych właścicieli nabyło 1700 parcel o łącznej powierzchni 80 ha. Na początku lat osiemdziesiątych było już 1300 posiadaczy działek (w tym 100 zagranicznych). W pierwszych latach działki nabywali głównie mieszkańcy kantonu – przede wszystkim w celu dalszej spekulacji ziemią, w latach późniejszych – mieszkańcy odleglejszych miast oraz obywatele innych państw.

Proces urbanizacji francuskiej atlantyckiej strefy przybrzeżnej przyjmuje różne formy. J. Renard (1987) omawia jedną z nich, która pojawiła się w latach sześćdziesiątych. Jest to wysoka zabudowa typu blokowego, którą

wznoszą różne firmy. Mieszkania są następnie wykupywane bądź odnajmowane na czas pobytu. Budynkom tym, często izolowanym, poza portem jachtowym nie towarzyszy dodatkowe wyposażenie. Autor zastanawia się, czy jest to nowa generacja stacji wypoczynkowych. Tak też opatrzył tytuł swojego artykułu. Należy zwrócić uwagę, iż ta forma zagospodarowania turystycznego jest popularna także na wybrzeżu Langwedocji.

Na inny aspekt, który można by określić mianem penetracji turystycznej zwraca uwagę N. P i r i o u (1987). Jest to zakup działek, a następnie lokowanie na nich przyczep czy karawan. Popularna jest również dzierżawa działek. Od końca lat siedemdziesiątych jest to zjawisko powszechne w zachodniej Francji. Jak podaje cytowana autorka, zakupiona działka liczy przeciętnie kilkaset m². Proces ten występuje często w strefach, w których rolnictwo chyli się ku upadkowi. Sprzedaż działek lub ich dzierżawa, nadzór nad pozostawionymi przyczepami, karawanami, przynosi miejscowej ludności niemałe zyski.

Ewidentnym przykładem przemian przestrzeni w francuskiej, atlantyckiej strefie wybrzeża może być miejscowość La Baule, położona w południowej części Bretanii. Miejscowość ta wraz z pobliskimi Pornichet i Pouliguen tworzy obecnie

Rys. 7. Zagospodarowanie stacji kąpieliskowej – Le Touquet

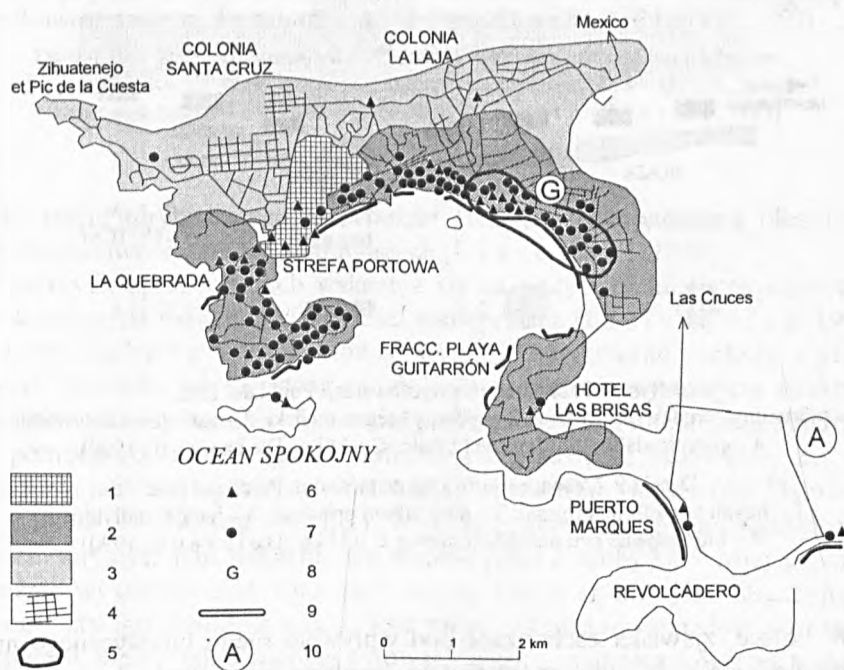
1 – stara, zwarta zabudowa, 2 – zabudowa mieszana, stara i współczesna, 3 – działki indywidualne, współczesne, 4 – tereny zadrzewione, 5 – parking, 6 – kasyno, 7 – kemping, karawaning (źródło: L o z a t o - G i o t a r t, 1993)

Dessin 7. Aménagement d'une station balnéaire – Le Touquet

1 – habitat dense et ancien, 2 – habitat mixte, ancien et recent, 3 – lotissements individuels récents, 4 – bois, 5 – parking, 6 – casino, 7 – camping, caravanning (source: L o z a t o - G i o t a r t, 1993)

konurbację ciągnącą się na przestrzeni ok. 10 km i szerokości 1–2 km. Proces „kolonizacji turystycznej” – jak to określa autor – rozpoczął się tu w II połowie XIX w. za sprawą głównie mieszkańców Nantes i Paryża i spowodował powstanie konurbacji turystycznej, w której prawie 2/3 mieszkań stanowią drugie rezydencje. Podczas lipca i sierpnia liczba ludności na tym terenie zwiększa się 10-krotnie – przy stałym zaludnieniu 26 tys. osób (J e a n n e a u 1988).

Na wybrzeżu „opalowym” nad kanałem La Manche – przykładem zajmowania i przekształceń powierzchni, które dokonują się pod wpływem ruchu wypoczynkowego mieszkańców miast może być Le Touquet – XIX-wieczna luksusowa stacja kąpieliskowa (D e w a i l l y 1991). Wprowadzane nowe formy zagospodarowania – zgodne z wymogami czasu i panującej mody wymagają coraz to nowych terenów (rys. 7). Tereny te, kolonizowane są głównie przez miesz-

Rys. 8. Zagospodarowanie przestrzeni w Acapulco

1 – centrum miasta, 2 – strefa hotelowo-willowa, 3 – dzielnice popularne, 4 – dzielnice wyposażone w elektryczność, kanalizację i wodę pitną, 5 – zgrupowanie luksusowych hoteli, 6 – wyposażenie turystyczne (sportowe, rozrywkowe, animacyjne), 7 – główne hotele turystyki międzynarodowej, 8 – pole golfowe, 9 – plaże, 10 – lotnisko (źródło: Lozato-Giotart, 1993)

Dessin 8. Aménagement d'espace à Acapulco

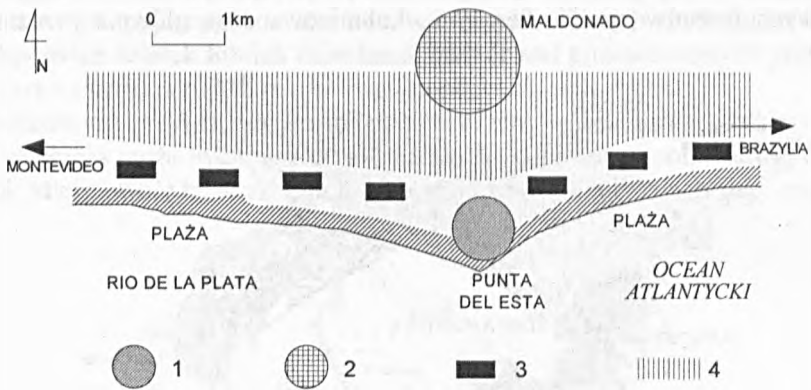
1 – centre – ville 2 – zones d'hôtels, villas et bungalows, 3 – quartiers populaires, 4 – quartiers équipés en électricité, égouts et eau potable, 5 – front hôtelier de luxe, 6 – équipements touristiques (sports, distractions, animation), 7 – principaux hôtels de tourisme international, 8 – golf, 9 – plages, 10 – aéroport (source: Lozato-Giotart, 1993)

B.O.F.

kańców – oddalonego o 225 km Paryża; stąd też popularna nazwa tej stacji to – Le Touquet Paris-Plage (Lozato-Gio-tart 1993).

Przemiany przestrzeni nadmorskich, dokonujące się pod wpływem ruchu turystycznego można zaobserwować także w krajach tzw. trzeciego świata. Przykładem mogą być tereny wokół Acapulco w Meksyku (rys. 8).

Wśród autorów (m. in. Collin Delavaud 1990, Lozato-Gio-tart 1993) spotkać można pogląd, iż miasta położone w pobliżu wybrzeży posiadają „własne strefy wypoczynkowe”. Miejscowości nadmorskie pełnią rolę satelity w stosunku do miasta położonego w dalszej lądowej strefie (rys.9, 10).

Rys. 9. Przestrzeń turystyczna stacji Punta del Este

- 1 – pierwotny ośrodek turystyczny, 2 – główny biegun miejski, 3 – zabudowa indywidualna, 4 – parcele słabo zabudowane (źródło: Collin Delavaud, 1990)

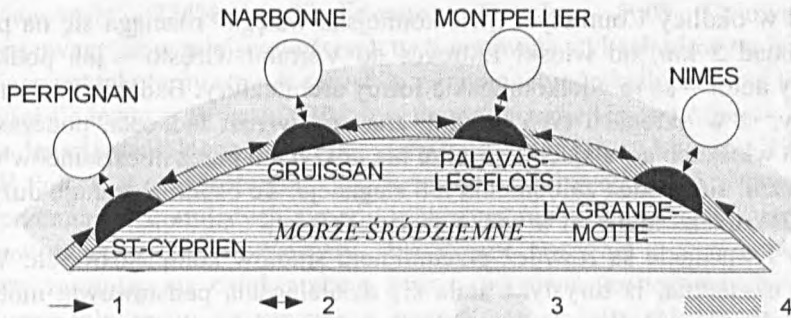
Dessin 9. L'espace touristique de la station Punta del Este

- 1 – noyau touristique original, 2 – pôle urbain principal, 3 – habitat individuels, 4 – lotissements peu densifiés (source: Collin Delavaud, 1990)

W Polsce, zjawiska zachodzące pod wpływem ruchu turystycznego na terenach nadmorskich były przedmiotem zainteresowań wielu badaczy (Liszewski 1988, Wiluś 1988, Iwicki 1988, Wieczorek 1988, Lewandowska 1989, Jasiulewicz 1990, Szwichtenberg 1991, Piotrowski 1992, Antoszkiewicz 1993, Janczak 1993). Autorów interesują zarówno poszczególne jednostki osadnicze, jak i całe strefy wybrzeża.

Przykładem wnikliwego studium przemian morfologicznych dokonujących się pod wpływem ruchu turystycznego jest Jastrzębia Góra (Wiluś 1988). Autor na podstawie szczegółowych badań wykazał przemiany w zabudowie, układzie przestrzennym tej miejscowości, a także wydzielił jednostki morfologiczne i dokonał ich charakterystyki poprzez wiele wskaźników. Szczegółowe

Rys. 10. Potoki turystyczne, miasta i stacje satelity – wybrzeże langwedockie
 1 – potoki turystyczne, 2 – ruch wahadłowy: miejsce zamieszkania–praca, 3 – przestrzeń „tampon”
 o dominacji rolniczej, 4 – wybrzeże morskie (źródło: L o z a t o - G i o t a r t, 1993)

Dessin 10. Flux touristiques, villes et stations satellites – littoral languedocien
 1 – flux touristiques, 2 – mouvement pendulaire résidence–travail, 3 – espace „tampon”
 à dominante rurale, 4 – cordon littoral (source: L o z a t o - G i o t a r t, 1993)

pomiary ruchu turystycznego na Mierzei Helskiej były podstawą określenia funkcji miejscowości tam się znajdujących (L i s z e w s k i 1988).

W licznych opracowaniach wskazuje się na wpływ ruchu turystyczno-wypoczynkowego, na rozwój miejscowości nadmorskich (J a s i u l e w i c z 1990, S z w i c h t e n b e r g 1991). Gminy wybitnie turystyczne cechuje wyższa liczebność ludności jak i gęstość zaludnienia, a także korzystniejsza struktura wieku. Jak wykazały badania A. Szwichtenberga dla wszystkich gmin makroregionu północnego średnia gęstość zaludnienia wynosi 32 osoby/km², zaś dla gmin o funkcjach turystycznych wskaźniki te są znacznie wyższe (np. Dziwnów – 107, Mielno – 71, Rewal – 70 itd.). W gmiach słabo zagospodarowanych pod względem turystycznym wskaźnik ten wynosi tylko 2 osoby/km². Miejscowości o wyraźnie wykształconych funkcjach turystycznych są nie tylko atrakcyjnym miejscem stałego zamieszkiwania, lecz także ośrodkami dojazdów do pracy. Występuje w nich – jak stwierdza cytowany autor – nadmierny wzrost budownictwa oraz zajmowanie coraz to nowych terenów pod zabudowę.

Przemiany terenów górskich pod wpływem ruchu turystycznego są nadal przedmiotem zainteresowań wielu badaczy. Najczęściej w pracach analizuje się rolę drugich rezydencji, a także stacji narciarskich w transformacjach przestrzeni geograficznych. B a r t a l e t t i F. (1989) stwierdza, iż znaczna część z badanych 80 okręgów administracyjnych w Alpach Włoskich (zwłaszcza Piemont) została „zasypana” drugimi domami. Zjawisko to związane jest z bliskością wielkomiejskich obszarów Turynu, Mediolanu i Genui. Wiele małych wiosek górskich uległo przekształceniu w nowoczesne ośrodki wypoczynku letniego i sportów zimowych. Powstały zwarte ciągi zabudowy wypoczynkowej. Na

przykład w okolicy Courmayer „wielkowiejska wstęga” rozciąga się na przestrzeni ponad 5 km, od wioski Entreves do Verrand. Często – jak podkreśla cytowany autor – są to wielkowiejskie formy architektury. Badania F. Bartaletti wykazały, iż w okręgach tych nastąpił znaczny wzrost ludności, podczas gdy w innych wioskach góralskich – jeszcze nie odkrytych przez mieszkańców miast – uwidocznił się spadek zaludnienia lub stagnacja. Te ostatnie cechuje duży, bo ponad 20%, udział ludności w wieku powyżej 69 lat.

Alpy Francuskie są również przedmiotem studiów kompleksowych. Wielu autorów uzasadnia, iż turystyka stała się działalnością podstawową, motorem większości zmian. B. B a r b i e r (1992) określa ją jako „białe złoto”. Corocznie, jak podaje cytowany autor, narciarze zostawiają w Alpach ok. 3 mld franków. Ten transfer pieniędzy mieszkańców miast modyfikuje tereny górskie.

Najczęściej badacze francuscy analizują zjawiska turystyczne i różne aspekty ich konsekwencji w sposób kompleksowy. Analizy te dotyczą regionów czy miejscowości. Wyniki badań B. B a r b i e r (1986, 1989, 1992), A. de R e p a r a z (1986, 1989), Ph. M o u s t i e r (1989), C. D u r b i a n o (1989), E. F l a m e n t (1985) i in., uwidaczniają szereg zmian dokonujących się pod wpływem turystyki. Należą do nich: zajmowanie coraz to nowych przestrzeni pod działalność turystyczną, powstawanie nowych jednostek osadniczych, rozwój infrastruktury i usług publicznych na dobrym poziomie miejskim („à un bon niveau urbain”), jak stwierdza A. de R e p a r a z (1986).

Turystyka przyczynia się do zahamowania exodusu ludności, do wzrostu stałego zaludnienia, mimo tendencji depopulacyjnych cechujących tereny wiejskie. Przykładem może być stacja narciarska Vars. Jak podaje B. B a r b i e r (1992), w 1850 r. miejscowość ta liczyła 100, w 1962 – 242, a w 1990 r. – 943 mieszkańców. W Alpach Francuskich szczególnie duży (o 78%) wzrost stałego zaludnienia pomiędzy 1954 a 1990 r. wystąpił w dużych stacjach narciarskich (14 gmin), w gminach z przewagą turystyki letniej (126) wzrost zaludnienia wynosił 20%, natomiast w gminach bez rozwoju turystyki (203) w badanym okresie nastąpił spadek zaludnienia (–18%).

A. de R e p a r a z (1989) udowadnia, iż turystyka przyczynia się do tworzenia nowych zawodów, nowych miejsc pracy, co w konsekwencji powoduje, iż miejscowości stają się atrakcyjnym miejscem stałego pobytu dla ludności młodej.

Oprócz miejscowości – stacji narciarskich dużą rolę w modyfikacji terenów górskich odgrywają drugie rezydencje. Na przykład w departamencie Alpes de Haute Provence na każde 10 domów ludności stałej przypada 8 drugich rezydencji mieszkańców miast (B. B a r b i e r 1991).

Wyniki badań A. de R e p a r a z a (1986) dowodzą także, iż w wielu kantonach liczba drugich rezydencji znacznie przewyższa liczbę domów stałych mieszkańców. W powiecie Barcelonnette wskaźnik drugich rezydencji osiągnął 390% (1808 domów ludności stałej wobec 7057 drugich rezydencji),

w Briancon N – 324%, a w St. Etienne en Dévoluy – 500%. Cytowany autor zwraca uwagę, iż w miejscowościach tych przeważa styl zabudowy miejskiej.

Ten spektakularny rozwój turystyki na terenach górskich przynosi wymierne korzyści finansowe. W kraju Buech w departamencie Hautes Alpes – 70% produktu departamentalnego brutto pochodzi z turystyki (D u r b i a n o 1989).

W Polsce, z obszarów górskich, terenem wnikliwych badań różnych aspektów przemian dokonujących się pod wpływem ruchu wypoczynkowego mieszkańców miast są głównie Karpaty. Wśród prac wyróżnić można te, w których autorzy zajmując się całokształtem zmian społeczno-gospodarczych wykazują sprawczą rolę ruchu turystycznego w tych transformacjach (m. in. G ó r z , P r o c h o w n i k o w a 1988). Ruch turystyczno-wypoczynkowy uważany jest jako istotny czynnik powodujący wykrystalizowanie się ogniw osadniczych.

Jak dowiodły badania A. J a c k o w s k i e g o (1981) przeprowadzone w województwie nowosądeckim, przyjazdy wypoczynkowo-turystyczne doprowadziły do przemian funkcjonalnych i fizjonomicznych licznej grupy jednostek osadniczych. Spośród 452 miejscowości, które stanowiły wybraną do badań zbiorowość, po bardzo wnikliwym toku postępowania, cytowany autor wydzielił 6 typów, z których aż 4 uznał za turystyczne. Stanowiły one łącznie 192 jednostki osadnicze (42,5%).

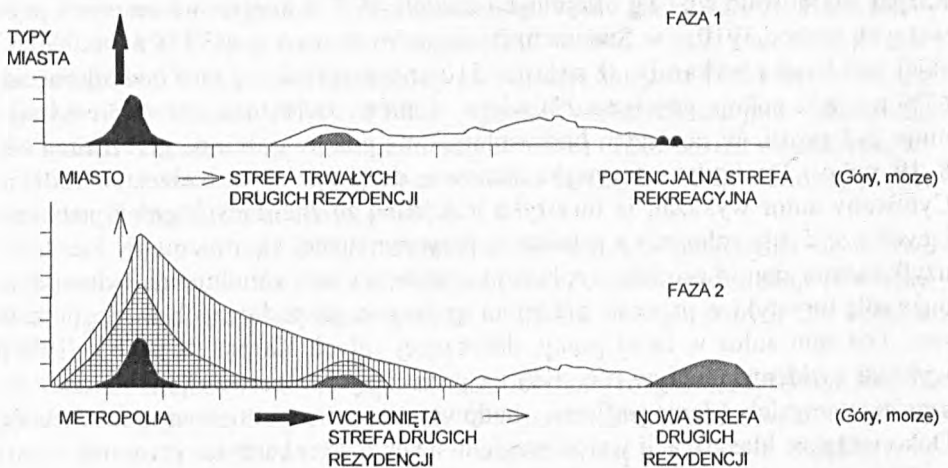
W polskich warunkach, rozpowszechnioną formą zakwaterowania turystycznego na obszarach górskich – także w połowie lat osiemdziesiątych – był wynajem kwater prywatnych. Jak wynika z pracy J. C z e r w i ń s k i e g o , B. M i k u ł o w s k i e g o , J. W y r z y k o w s k i e g o (1991) na terenie Karpat znajdowało się (wg oficjalnych źródeł) 45 270 miejsc w kwaterach prywatnych wobec 3910 – w Sudetach. Badania W. K u r k a (1987) w podhalańskiej wsi Białka wykazały, iż spośród 510 znajdujących się tam budynków, aż 67% posiada pokoje gościnne. Najwięcej domów, zwłaszcza starszych, wynajmuje 2–5 pokoi. W nowszym budownictwie na pokoje gościnne przeznaczają się 8–10 pokoi. Dochody z turystyki stanowią duży udział w budżetach rodzin. Cytowany autor wykazał, iż turystyka jest jedną ze znaczących gałęzi zabierających część siły roboczej z rolnictwa, przyczyniającej się do zmiany kierunku użytkowania ziemi i produkcji rolniczej a także wzrostu zaludnienia. Udowodnił dużą rolę turystyki w procesie przemian społeczno-gospodarczych w tej górskiej wsi. Ten sam autor w innej pracy, dotyczącej całych Karpat (K u r e k 1990) wykazał ewidentny wpływ turystyki na przemiany społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich (demograficzne, budownictwa mieszkaniowego, rolnictwa). Dokonał także klasyfikacji wsi ze względu na charakter i stopień przemian.

Począwszy od zakończenia II wojny światowej obserwuje się zjawisko kolonizacji – jak to określają badacze głównie francuscy – wsi przez miasto. Głównym jej celem jest nie posiadanie w pobliżu miast dużych majątków – jak to miało miejsce w XIX w. – przynoszących zyski, lecz posiadanie niewielkich obszarowo parcel w celach wypoczynkowych.

Obecnie tereny wokół miast, zwłaszcza dużych, ulegają intensywnym procesom przemian dokonujących się pod wpływem ruchu turystyczno-wypoczynkowego. Stąd też były i są nadal przedmiotem zainteresowań wielu badaczy. Autorów interesuje zarówno geneza, rozwój osadnictwa wypoczynkowego (Liszewski 1987), jak i nasycenie przestrzeni drugimi domami (Kowalczyk 1986a,b, 1990, 1991). Dużą bowiem rolę w dokonujących się transformacjach odgrywają drugie domy. Każde duże miasto tworzy własną strefę budownictwa letniskowego z regularną frekwencją. Przegląd prac dotyczących różnorodnej problematyki osadnictwa rekreacyjnego wokół dużych miast europejskich i amerykańskich zawiera praca A. Kowalczyka (1994).

Na bazie obecnej sytuacji w Polsce jak i w innych krajach europejskich, znajdujących się na wyższym poziomie rozwoju gospodarczego, A. Jagusięwicz (1989) przewiduje kierunki zagospodarowania turystycznego w pobliżu aglomeracji miejskich.

Interesujący model „migracji drugich rezydencji” wokół dużych miast stworzył D. Pearce (rys. 11). Model ten prezentowany jest w najnowszych francuskich opracowaniach podręcznikowych dotyczących geografii turystyki i wypoczynku (Cazes 1992, Lozato-Giotart 1993). W miarę powiększania się ludnościowego i powierzchniowego, miasta wchłaniają strefę drugich rezydencji, by następnie w wyniku dalszej ekspansji zająć nowe tereny i utworzyć nową strefę.

Rys. 11. Model migracji drugich rezydencji w powiązaniu z ekspansją miasta (wg Pearce 1989)

Dessin 11. Modèle graphique de la migration des résidences secondaires en liaison avec l'expansion urbaine (après de Pearce 1989)

Duży wkład w poznanie procesów zachodzących w strefach podmiejskich zawierają prace A. M a t c z a k a (1986, 1987, 1991). Autor na podstawie szczegółowych badań ukazuje zmiany w strukturze własności gruntów, użytkowania ziemi, a także przemiany morfologiczne i funkcjonalne wiejskich jednostek osadniczych wokół Łodzi. W niektórych wsiach strefy podmiejskiej Łodzi jak i Warszawy udział domów stałych mieszkańców systematycznie maleje na rzecz budynków letniskowych. Powstają też nowe jednostki osadnicze bądź dzielnice w starych wsiach złożone z drugich domów. Cechuje je odmienna niż wiejska architektura, której formy są również przedmiotem szczegółowych analiz (H a ł a d a j 1987). Schemat przekształceń terenów wokół miast wynikających z rozwoju wypoczynku przedstawia praca E. D z i e g i e ć i S. L i s z e w s k i e g o (1984).

W ostatnich kilkudziesięciu latach dał się zaobserwować proces bardzo szybkiego rozwoju drugich domów. Zjawisko to obejmuje coraz to nowe kręgi społeczeństw. Stąd też jest ono przedmiotem zainteresowań badaczy wielu dyscyplin naukowych. Ta ekspansja drugich domów wynika z rosnącego zapotrzebowania mieszkańców miast – zwłaszcza dużych – na wypoczynek w środowisku wiejskim. Literatura dotycząca tego procesu jest bardzo bogata, zwłaszcza w krajach, w których fenomen ten osiągnął duże rozmiary – jak Francja, Wielka Brytania, Czechy, czy Słowacja. Pełny jej zestaw zawiera praca A. K o w a l c z y k a (1994), w której autor w sposób wszechstronny podchodzi do geograficzno-społecznych problemów tego zjawiska.

Zainteresowania badaczy koncentrują się także na nowych przestrzeniach wypoczynkowych powstających w wyniku budowy sztucznych zbiorników wodnych. Tworzenie „nowych wybrzeży wewnętrznych”, będących rodzajem zastępczym brzegów morskich rozwinęło się zwłaszcza w krajach, w których naturalne tereny pojezierne są nieliczne – zarówno we Francji jak i innych zurbanizowanych krajach zachodnich.

We wsiach francuskich, jak podkreśla A. d e R é p a r a z (1991), w których nie ma atrakcyjnych warunków przyrodniczych można zaobserwować obsesyjny wręcz pęd do tworzenia sztucznych zbiorników wodnych z własnymi bazami wypoczynkowymi. Są one alternatywą wzrostu w tych wsiach, gdzie rolnictwo i gospodarka wiejska przeżywają kryzys. Dawne tereny rolnicze w wyniku budowy sztucznego zbiornika przekształcają się w obszary zainwestowania wypoczynkowego.

W Polsce, przykładem wnikliwego studium osadnictwa turystycznego w otoczeniu sztucznych zbiorników wodnych może być miejscowość Rynia. R. W i l u ś (1991) na podstawie szczegółowych badań terenowych zaprezentował różne formy zagospodarowania i ruchu turystycznego, które rozwinęły się po powstaniu sztucznego Jeziora Zegrzyńskiego, określił charakter funkcji turystyczno-wypoczynkowej, oraz jej znaczenie w życiu miejscowości.

Ewidenty wpływ sztucznych zbiorników wodnych na powstanie i rozwój funkcji wypoczynkowej na terenach doń przyległych wykazują także prace

A. Zacharowskiej (1987), S. Liszewskiego (1990), P. Pietrzaka (1993), M. Adamczewskiej (1994), R. Miąskiewicz (1994). Na terenach tych nastąpiły zmiany w użytkowaniu ziemi, a także powstały nowe dzielnice złożone z drugich domów bądź ośrodków zbiorowego wypoczynku.

Kolonizację przestrzeni wiejskiej dokonującą się za przyczyną ruchu turystycznego dobrze oddaje powszechnie znany schemat J. M. Miosseca (rys. 12).

W literaturze zarówno polskiej jak i zagranicznej podnosi się kwestię wpływów ekonomicznych i społecznych z tytułu rozwoju turystyki. Na szczególną uwagę zasługuje praca B. S. Duffielda, (1982), w której autor dokonał przeglądu społecznych i ekonomicznych korzyści oraz negatywnych skutków. Opracowanie to prezentuje także wyniki ciekawych, szkockich rozważań teoretycznych w tym zakresie (m. in. Kentscha i Vaira, Duffielda i Longa). Szczególnie interesującym jest schemat wpływów w kontekście specyficznej sytuacji sił społecznych i ekonomicznych. W pracy podane są faktyczne wpływy z turystyki w Szkocji. Autor mocno akcentuje, iż dotychczasowe badania mają tendencję do pomijania względnie uogólniania jakości wpływów. Ocena jakości winna stać się przedmiotem badań.

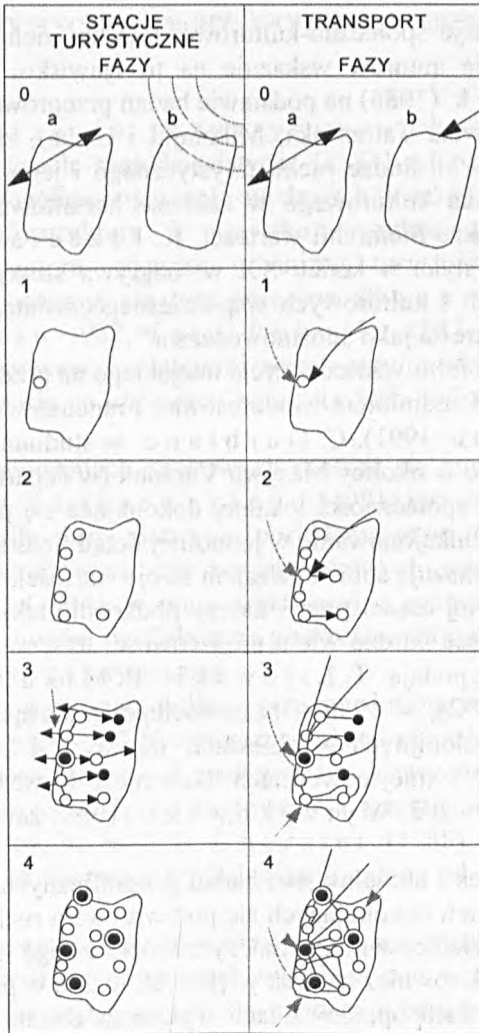
Na inny aspekt korzyści związanych z wyjazdami wypoczynkowymi mieszkańców miast na tereny wiejskie zwraca uwagę C. Ciccio (1988). Z badań tej autorki wynika, iż „przemysł turystyczny” wymaga relatywnie mniejszych inwestycji kapitałowych w porównaniu z innymi przemysłami. Zatrudnia jednak i daje utrzymanie wielu stałym i sezonowym pracownikom. Pozwala także miejscowej ludności zachować swe tradycyjne wiejskie zajęcia, a ponadto wykorzystywać i rozbudować inną aktywność – np. w zakresie rzemiosła artystycznego.

Jak wcześniej zasygnalizowano, w opracowaniach naukowych używa się określenia „przemysł turystyczny”. Należy podkreślić, iż określenie to pojawiło się w Polsce już w II połowie lat trzydziestych obecnego wieku (Leszczycki 1938). Również w ostatnich latach coraz częściej autorzy prac posługują się tym pojęciem opisując zjawiska turystyczne i ich konsekwencje (m. in. Owsiak, Sewerniak 1994, Vallat 1995). Należy zaznaczyć, iż autorzy polscy najczęściej nie definiują zakresu tego pojęcia.

Wiele prac poświęconych jest negatywnym wpływom rozwoju turystyki na terenach wiejskich. W opracowaniach zwraca się uwagę, iż konsekwencją rozwoju ruchu wypoczynkowego jest destrukcja krajobrazu wiejskiego i środowiska przyrodniczego, które ulegają przekształceniu na wzór miejski (m. in. Miossec 1989). Negatywne skutki nadmiernego rozwoju turystyki w polskich miejscowościach nadmorskich wykazały m. in. badania A. Szwichtenberga (1991).

Przemiany społeczne dokonujące się na terenach wiejskich pod wpływem ruchu turystycznego są przedmiotem zainteresowań głównie socjologów.

Ekspansja wyjazdów wypoczynkowych mieszkańców miast sprzyja upowszechnianiu się wśród mieszkańców wsi wzorów miejskiego życia powodując

Rys. 12. Typologia przestrzeni turystycznych (wg M i o s s e c a 1977)

Stacje turystyczne. Fazy: 0 – a) tereny przejazdów, b) odległe, 1 – stacja pionierska, 2 – powiększanie się liczby stacji, 3 – organizacja przestrzeni wakacyjnej wokół każdej stacji; początek hierarchizacji i specjalizacji, 4 – hierarchia – specjalizacja, nasycenie.

Transport. Fazy: 0 – a) tranzyt, b) izolacja, 1 – dojazdy do stacji, 2 – wzrost przejazdów, powiązania pomiędzy stacjami, 3 – przejazdy wycieczkowe, 4 – połączenia maksymalne

Dessin 12. Typologie des espaces touristiques (après de M i o s s e c 1977)

Stations touristiques. Phases: 0 – a) territoires traversés, b) lointains, 1 – station pionnière, 2 – multiplication des stations, 3 – organisation de l'espace-vacance de chaque station; début de hiérarchie et spécialisation, 4 – hiérarchie – spécialisation, saturation.

Transports. Phases: 0 – a) transit, b) isolement, 1 – désenclavement, 2 – augmentation du trafic, liaisons entre les stations, 3 – circuits d'excursions, 4 – connectivité maximale

poważne transformacje społeczno-kulturowe. Bardzo wielu cytowanych w niniejszym przeglądzie autorów wskazuje na to zjawisko. W. Bartoszewicz, J. Łaciek (1986) na podstawie badań przeprowadzonych w 3 miejscowościach (Bukowina Tatrzańska, Mikołajki i Ustka), zróżnicowanych pod względem tradycji w obsłudze ruchu turystycznego i jego nasilenia, wykazali przemiany środowiska kulturowego w zakresie kształtowania więzi społecznych, tolerancji a także hierarchii wartości. K. Przecławski (1992) wyraża pogląd, iż turystyka w końcu XX w. odgrywa szczególną rolę w przemianach społecznych i kulturowych współczesnego świata, prowadzących do epoki, którą autor określa jako „postnowoczesna”.

Rozszerzanie się form wzorców życia miejskiego na przestrzeń i środowisko wiejskie jest także przedmiotem zainteresowań Francuzów (m. in. Durbin 1992, Knafou 1991). C. Durbin w studium zagospodarowania i ruchu turystycznego w okolicy Masywu Ventoux (w departamencie Vaucluse) wskazuje na zmiany społeczności lokalnej dokonujące się pod wpływem przybyszów z miast, na funkcjonowanie w jednolitej dotąd przestrzeni – dwóch społeczeństw, które przekazują sobie nawzajem swoje wartości.

Na zakończenie tej części pracy, należy podkreślić także, iż procesy przemian dotyczą w Polsce bardzo wielu miejscowości dysponujących różnorodną bazą noclegową. Jak podają T. Lijewski, B. Mikulowski, J. Wyrzykowski (1992), w 1980 r. baza noclegowa służąca turystyce (z wyjątkiem placówek kolonijnych w obiektach szkolnych i kwater prywatnych) znajdowała się w 3059 miejscowościach. Natomiast do ważniejszych miejscowości wypoczynkowych J. Wyrzykowski (1986) zaliczył 281 jednostek osadniczych.

Oceniając dorobek i aktualny stan badań geograficznych dotyczących przemian terenów wiejskich dokonujących się pod wpływem ruchu turystyczno-wypoczynkowego mieszkańców miast, należy zwrócić uwagę na ich duże rozproszenie tematyczne jak również na brak większych różnic w podejściu metodologicznym. We wszystkich opracowaniach wykazana została sprawcza rola turystyki w przekształcaniu terenów wiejskich. Badaczy interesują zwłaszcza tereny, na których wystąpił spektakularny rozwój ruchu turystycznego, a jego konsekwencje są ewidentne zarówno w aspekcie demograficznym, przestrzenno-fizjonomicznym, jak i ekonomicznym, konsekwencje, które doprowadzają w końcowym efekcie do zmian dotychczasowych funkcji terenów wiejskich. Należą do nich głównie tereny nadmorskie i górskie. W polskich warunkach także strefy podmiejskie dużych miast oraz pojezierza, w mniejszym zaś stopniu strefy wyżynne.

Obok wyników badań czysto empirycznych, charakterystycznych zwłaszcza dla wcześniejszych publikacji, w opracowaniach pochodzących z późniejszego okresu pojawiły się próby uogólnień przedstawiania zjawisk w postaci schematów.

4. URBANIZACJA TURYSTYCZNA, CECHY, KRYTERIA, MIERNIKI

Pojęcie urbanizacja turystyczna pojawiło się w literaturze europejskiej już w latach sześćdziesiątych. G. Chabot (1969) pisał, iż budowa hoteli, a szczególnie pojawienie się drugich domów, pociągnęło za sobą rozwój niezbędnej infrastruktury. To wszystko w rezultacie prowadzi do niekorzystnego – wg tego autora – zjawiska urbanizacji turystycznej. W latach późniejszych badacze posługują się tym pojęciem (Bonneau 1978, Marcadon 1980, Preau 1982, Vera Rebollo 1987, Lozato-Giottart 1993 i inni cytowani w niniejszej pracy) przy opisie konkretnych przemian, które dokonują się na obszarach pozamiejskich pod wpływem ruchu turystycznego.

W polskich opracowaniach naukowych spotkać się można również z tym określeniem. Według S. Liszewskiego (1991) jest to proces, który przejawia się w coraz pilniejszej potrzebie posiadania przez mieszkańców miast własnych działek ogrodowych czy wypoczynkowych poza terenem miasta. A. Kowalczyk (1994), w pracy traktującej o geograficzno-społecznych problemach drugich domów, wielokrotnie podkreśla, iż drugie domy są przejawem procesów urbanizacji turystycznej.

Jak już wcześniej wykazano, w literaturze przedmiotu pojawia się także pojęcie „kolonizacja turystyczna”. Autorzy zagraniczni nie zajmują się jednak definiowaniem istoty tego procesu. Z analizy różnych prac można wysnuć wnioski, iż jest to proces prowadzący do powstania przestrzeni turystycznej (rys. 13). Autorzy francuscy, m. in. J. B. Charrier (1988), posługując się tym pojęciem wskazują, iż charakter tej kolonizacji zależy od sytuacji finansowej mieszkańców miast.

Z opracowań zaprezentowanych w niniejszej pracy wynika, iż konsekwencje przemian dokonujących się na terenach wiejskich pod wpływem ruchu turystycznego mieszkańców miast określa się mianem urbanizacji turystycznej lub kolonizacji turystycznej. Podkreślić należy, iż literatura przedmiotu nie definiuje ani nie określa podstaw teoretycznych tego procesu.

Rozwój funkcji wypoczynkowej na terenach wiejskich w Polsce przyczynia się do szeregu zmian zarówno w całej sieci osadniczej, jak i w obrębie poszczególnych wiejskich jednostek osadniczych. Zachodzące współcześnie przemiany wsi dokonują się pod wpływem dwóch grup czynników.

Do pierwszej zaliczyć należy procesy modernizacyjne, występujące na skutek działalności wielu różnych czynników (w tym i ruchu turystycznego), zachodzące w całym społeczeństwie (nowe formy budownictwa wiejskiego, znaczny odsetek ludności dwuzawodowej, utrzymującej się ze źródeł pozarolniczych, rozwój funkcji handlowo-usługowej itp.).

Rys. 13. Model majorkański, przykład kolonizacji turystycznej
faza 1 – separacja, faza 2 – mieszana, faza 3 – jednolita przestrzeń turystyczna
(źródło: L o z a t o - G i o t a r t 1993)

Dessin 13. Le modele majorquin, exemple de colonisation touristique
phases 1 – séparation, phases 2 – mixité, phases 3 – espace touristique unique
(source: L o z a t o - G i o t a r t 1993)

Drugą grupę tworzą zjawiska, które bezpośrednio związane są z rozwojem ruchu turystycznego. Jak wynika z przeprowadzonych przez autorkę szczegółowych badań empirycznych (E. D z i e g i e ć 1988, 1989a, 1989b, 1990, 1991, 1992) są to przemiany w zakresie:

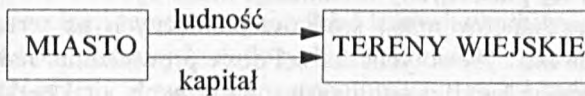
- użytkowania ziemi, powstałe w wyniku przeznaczania terenów rolniczych i leśnych na działalność wypoczynkową (działki letniskowe, tereny ośrodków wypoczynkowych, urządzenia infrastruktury wypoczynkowej),
- układów przestrzennych i funkcjonalnych, w wyniku powstania nowych dzielnic wsi złożonych z drugich domów i ośrodków wypoczynkowych,
- struktury zatrudnienia w wyniku utworzenia nowych miejsc pracy,
- pozycji w sieci osadniczej; są to obecnie ośrodki dojazdów do pracy.

Istotne zmiany dokonują się także w zaludnieniu wsi, które stają się atrakcyjnym miejscem stałego pobytu nie tylko dla ludności miejscowej, lecz także pochodzącej spoza, w tym i ludności zamieszkującej miasta.

Mamy więc do czynienia z procesami urbanizacji terenów wiejskich, które autorka określa jako *u r b a n i z a c j a t u r y s t y c z n a*. Nośnikiem tych procesów są mieszkańcy miast. To ich migracje pozamiejskie w celach wypoczynkowych dokonują transferu kapitału z miast na tereny wiejskie powodując szereg zmian zarówno w obrębie wsi, jak i na terenach rolniczych czy leśnych. Transfer pieniędzy i wzorów zachowań życia dokonuje się w tym przypadku poprzez ludność *m i e j s k ą*. Ludność ta zwiększa także okresowo w ciągu roku zaludnienie wsi.

Schemat 1

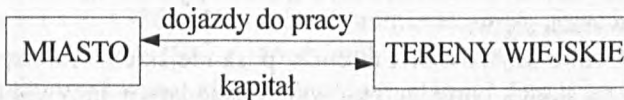
Urbanizacja turystyczna

W dotychczasowym rozumieniu urbanizacja wsi – poza aspektem przestrzennym (wchłanianie wsi przez miasto), czy funkcjonalnym (lokalizacja na terenach wiejskich różnych zakładów i instytucji o charakterze pozarolniczym) – wiązała się z dojazdami mieszkańców wsi do pracy w miastach, w stałym powiększaniu się ludności zatrudnionej w zawodach nierolniczych. W tak pojmowanym procesie urbanizacji, dojazdy do pracy w miastach były głównym nośnikiem zmian terenów wiejskich. Transfer pieniędzy oraz wzorów zachowań na wieś dokonywany był bowiem głównie przez mieszkańców wsi.

Schemat 2

Urbanizacja industrialna

Nowym aspektem procesów urbanizacyjnych jest aspekt związany z turystyką i wypoczynkiem. Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich jest procesem złożonym, kilkofazowym, zmierzającym do ich funkcjonalnego przekształcenia.

Procesy urbanizacyjne, zachodzące pod wpływem rozwoju ruchu turystycznego przebiegają – podobnie jak w przypadku wywołanych industrializacją – w kilku płaszczyznach: ekonomicznej, przestrzenno-fizjonomicznej, demograficzno-zawodowej, a także kulturowej. Inne są jednak siły sprawcze, które wywołują przemiany terenów wiejskich. Płaszczyzny te są współzależne i ściśle powiązane ze sobą.

Ekonomiczna płaszczyzna turystycznej urbanizacji polega na przepływie pieniędzy (kapitałów) z miast na tereny wiejskie głównie poprzez:

- zakup działek letniskowych przez mieszkańców miast,
- inwestycji w postaci budowy domów letniskowych, ośrodków zbiorowego wypoczynku, pensjonatów, hoteli itp.,

- wynajem mieszkań czy domów na letniska,
- zakupy w placówkach handlowych, gastronomicznych itp. (zlokalizowanych na obszarach wiejskich) przez przebywających tu mieszkańców miast.

Miernikiem tej płaszczyzny urbanizacji może być i l o ś ć zainwestowanych przez mieszkańców miast środków pieniężnych na terenach wiejskich. Tego typu studia nie były dotychczas w Polsce prowadzone. Jedynie wzrost obrotów w placówkach handlowych i gastronomicznych, a także dochody z wynajmu kwater były przedmiotem badań. Te ostatnie odgrywały niebagatelną rolę w budżetach rodzin wiejskich. Na przykład w Cisnej, w 1984 r. dochód z wynajmu izb w jednym przeciętnym budynku w ciągu tylko 2 miesięcy letnich odpowiadał 10 średnim miesięcznym wynagrodzeniom w gospodarce uspołecznionej, w Wołkowie – 7 (D z i e g i e ć 1990). W miejscowościach nadmorskich wartości te były znacznie wyższe. W Krynicy Morskiej, Chałupach czy Kuźnicy wynajem kwater przynosił właścicielom przeciętnego budynku dochód odpowiadający 14–17 przeciętnym zarobkom miesięcznym w gospodarce uspołecznionej (D z i e g i e ć 1991).

Ta płaszczyzna turystycznej urbanizacji przebiega w Polsce odmiennie w różnych strefach krajobrazowych. Szczególnie intensywne procesy zakupu działek mają miejsce wokół dużych miast, na terenach górskich, i w niektórych fragmentach stref pojeziernych, w mniejszym stopniu na terenach wyżynnych i nadmorskich. Na tych ostatnich, szczególnie rozpowszechniony jest natomiast wynajem mieszkań na letniska.

P ł a s z c z y z n a p r z e s t r z e n n o - f i z j o n o m i c z n a urbanizacji turystycznej wyraża się w:

- nowej formie użytkowania terenów pozamiejskich. Kurczą się tereny rolnicze i leśne, na skutek parcelacji głównie gospodarstw indywidualnych czy też zakupu ziemi z PFZ. Miernikiem tej formy urbanizacji może być odsetek powierzchni pozamiejskiej zajętej na cele turystyczne;

- budownictwie związanym z funkcją wypoczynkową (nowe drugie domy, adaptowane stare budownictwo na potrzeby funkcji wypoczynkowej, ośrodki zbiorowego wypoczynku, pensjonaty, hotele). Miernikiem może tu być m. in. odsetek zabudowy związanej z wypoczynkiem;

- rozbudowie układów przestrzennych istniejących wsi, powstaniu dzielnic złożonych z drugich domów, bądź to powstaniu nowych miejscowości w sieci osadniczej o charakterystycznych układach przestrzennych;

- zmianie fizjonomii i wielkości budynków mieszkalnych ludności stałej (wynajem kwater);

- zmianie zabudowy i zagospodarowania typowych siedlisk rolniczych stałych mieszkańców wsi, ich uporządkowaniu i przystosowaniu do pełnienia funkcji wypoczynkowej;

- lepszym wyposażeniu wsi w urządzenia infrastruktury technicznej (nowe drogi, ulice, wodociąg, kanalizacja) i społecznej (placówki społeczno-gospodarcze).

Dla zilustrowania intensywności zjawisk w zakresie płaszczyzny przestrzenno-fizjonomicznej urbanizacji turystycznej można przytoczyć rezultaty niektórych badań empirycznych z różnych regionów Polski.

Nowa forma użytkowania terenów wiejskich.

Zjawisko parcelacji terenów rolniczych i leśnych przybiera szczególnie duże rozmiary w strefach podmiejskich dużych miast, a także w strefach krajobrazów górskich i pojeziernych, w mniejszym stopniu wyżynnych i nadmorskich.

Jak dowiodły dotychczasowe badania, budowa zwłaszcza ośrodków zbiorowego wypoczynku uszczupliła w sołectwach od kilku do kilkudziesięciu hektarów powierzchni rolniczych lub leśnych. Na przykład w dotychczas najmniej atrakcyjnej przyrodniczo strefie wyżynnej pod budowę ośrodków wypoczynkowych zajętych było; w Suścu – 133 ha, w Krasnobrodzie – 57,6 ha (Dziegieć 1992a).

Duże obszary zmieniły swe dotychczasowe przeznaczenie w strefach podmiejskich dużych miast. W strefie podmiejskiej Łodzi – w sołectwie Zofijówka działki letniskowe zajmują prawie 38 ha (tj. 14,6% całej powierzchni sołectwa), w Rydzynkach – 31,3% (Czechowski 1990). W gminie Dobroń znajduje się 350 działek letniskowych (Dronka 1988), a w sołectwach położonych wzdłuż linii kolejowej Zgierz–Stryków działki zajmują powierzchnię 154,2 ha (Włodarczyk 1991).

Intensywny wykup ziemi z przeznaczeniem jej na działki letniskowe ma miejsce w strefie karpackiej górskiej. We wsi Porąbka odnotowano w 1987 r. 373 podatników płacących podatki z tytułu posiadania działki rekreacyjnej (Augustyniak 1988). W granicach administracyjnych wsi Rzyki (Beskid Mały) znajdowało się w 1987 r. 46 działek letniskowych (Brzostowska 1988), a w małej wsi bieszczadzkiej Wołkowyja 36 (Dziegieć 1990).

Intensywne zjawisko wykupywania terenów wiejskich z przeznaczeniem ich na cele wypoczynkowe miało miejsce w strefie pojeziernej. W gminie Chmielno znajduje się 450 działek letniskowych (Klimowicz 1991). Jak wynika z badań przeprowadzonych przez autorkę (Dziegieć 1989) we wsiach pojeziernych, najczęściej od kilku do kilkudziesięciu hektarów ziemi zmieniło właścicieli i charakter użytkowania.

Wokół sztucznych zbiorników wodnych odnotować można również zajmowanie znacznych terenów pod działalność wypoczynkową. Jeden tylko ośrodek wczasowy w Ryni nad jeziorem Zegrzyńskim użytkował obszar 60 ha (Wiluś 1991).

Budownictwo związane z funkcją wypoczynkową to głównie ośrodki zbiorowego wypoczynku, drugie domy oraz budownictwo pensjonatowe. Budowa ośrodków wypoczynkowych na szeroką skalę rozpoczęła się w latach pięćdziesiątych, drugich domów – w latach sześćdziesiątych, a budownictwo pensjonatowe – przed kilku laty.

W Polsce budownictwo letniskowe przybiera duże rozmiary zwłaszcza w strefach podmiejskich dużych miast, a następnie w strefach górskich, pojeziernych, w mniejszym stopniu wyżynnych i nadmorskich. W wielu miejscowościach wiejskich budynki letniskowe stanowią znaczny i liczący się odsetek ich zabudowy. Według A. Matczaka, w 1978 r. w strefie podmiejskiej Łodzi było 2991 drugich domów. Obecnie jest ich znacznie więcej. W samym tylko sołectwie Grotniki w 1987 r. było 560 domów letniskowych (Hajduk 1988), w Sokolnikach – 1119 (Filipowicz 1988), w sołectwach położonych wzdłuż linii kolejowej Zgierz–Stryków – 897 (Włodarczyk 1991), we wspomnianej już wsi Zofijówka – 206, a w Rydzynach – 262 (Czechowski 1990).

W strefie górskiej, np. w Porąbce, domy letniskowe (289) stanowiły prawie 1/3 wszystkich domów mieszkalnych istniejących w tej miejscowości (Augustyniak 1988). W większości są to domy o charakterze trwałym, zbudowane z cegły na ogrodzonych działkach. Niektóre z nich dysponują nawet małym basenem kąpielowym. W innej miejscowości górskiej, w Rzykach, domy letniskowe (54) stanowią 9,2% całej zabudowy wsi (Brostowska 1988).

W badanych wsiach pojeziernych, odsetek domów letniskowych wahał się od 5,3 do 54,8% ogólnej liczby budynków mieszkalnych (Dziegieć 1989).

Dla terenów nadmorskich w Polsce budownictwo letniskowe nie jest zjawiskiem powszechnym, choć w niektórych miejscowościach znaczącym. W Krynicy Morskiej odnotowano w 1986 r. 70 domków letniskowych. Stanowiły one 30% ogólnej zabudowy mieszkaniowej (Dronka 1987).

Należy zaznaczyć, iż we wsiach polskich rozpoczął się również proces adaptacji starej zabudowy mieszkaniowej na drugie domy. Jest to zjawisko jeszcze nie powszechne. Występuje jednak we wszystkich strefach krajobrazowych. Na przykład w bardzo małej, trudno dostępnej wiosce Cimochowiznie, położonej nad jeziorem Wigry, liczącej zaledwie 14 domów – 2 z nich były zaadaptowane na cele wypoczynkowe (Dziegieć 1989). We wspomnianej wsi Rzyki zaadaptowano dla celów wypoczynkowych 15 domów rolniczych.

Rozbudowa układów przestrzennych.

Ośrodki zbiorowego wypoczynku, domy letniskowe lokalizowane są zazwyczaj poza zwartą zabudową wsi. Powstają więc nowe dzielnice wsi, nowy układ dróg dojazdowych, ulic. Następuje rozbudowa układów przestrzennych istniejących wsi. We wspomnianej już Porąbce powstał przysiółek „Wielka Puszcza”, który ma wygląd miasteczka wypoczynkowego, z asfaltowymi ulicami, chodnikami, stylowym oświetleniem. W granicach administracyjnych wsi Rzyki powstały dwa przysiółki (dwie dzielnice) – „Pod Leskowcem” i „Praciaki”.

We wsiach, w których rozwinął się na szeroką skalę wynajem kwater prywatnych uległa zmianie wielkość i fizjonomia budynków ludności stałej. Zmieniło się także zagospodarowanie siedlisk rolniczych. Szczegółowych przykładów tego zjawiska dostarczają prace autorki (Dziegieć 1988, 1989a, 1990, 1991, 1992a).

Pł aszczyzna demograficzno - zawodowa turystycznej urbanizacji wyraża się w:

1. Nowym, czasowym (sezonowym), a także stałym zaludnieniu terenów wiejskich przez mieszkańców miast.
2. W zahamowanym procesie starzenia się ludności, zjawiska tak typowego dla terenów wiejskich w Polsce.
3. W zmniejszonej emigracji ludzi młodych, a zwiększonej imigracji ludzi w wieku produkcyjnym.
4. Zmianie struktury zatrudnienia.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, wsie, na terenie których znajdują się ośrodki zbiorowego wypoczynku oraz drugie domy powiększają, zwłaszcza w okresie letnim, kilka, lub kilkunastokrotnie liczbę przebywającej ludności. Badania autorki, jak i inne liczne prace dotyczące ruchu turystycznego potwierdzają ten fakt. W Starym Folwarku (196 stałych mieszkańców), wsi położonej na Pojezierzu Suwalsko-Augustowskim wypoczywało w ciągu roku w ośrodkach wypoczynkowych, kwaterach prywatnych i domkach letniskowych 5830 osób, w Cieszynie (Pojezierze Drawskie) – 6660 osób, przy stałym zaludnieniu tej wsi – 230 osób (D z i e g i e ć 1989a). W ciągu kilku miesięcy letnich – czy w niektórych regionach wypoczynku zimowego – zaludnienie wsi tworzy w dużym stopniu ludność miejska. „Nowe zaludnienie” wsi przez znaczną część roku tworzy ludność wywodząca się z tzw. sfer wyższych. Na przykład w Chmielnie, wsi położonej w regionie kościerzyńsko-kartuskim pozwolenie na budowę drugich domów otrzymali lekarze (40%), dyrektorzy zakładów pracy (30%), osoby reprezentujące wówczas tzw. prywatną inicjatywę (20%), oraz przedstawiciele innych zawodów (D z i e g i e ć 1989a).

W warunkach polskich miejscowości wiejskie charakteryzują zaawansowane procesy starzenia się ludności, oraz nadmierna emigracja ludzi młodych. Przeprowadzone przez autorkę badania we wsiach o funkcjach turystycznych wykazały, iż cechują je niższe niż średnie dla terenów wiejskich udziały osób w wieku produkcyjnym. Jest to społeczeństwo młodsze niż tradycyjnej wsi rolniczej (D z i e g i e ć 1988, 1989a,b, 1990, 1992a). Odmienne niż dla terenów typowo rolniczych kształtuje się także struktura płci we wsiach objętych procesem turystycznej urbanizacji. W Polsce w 1987 r. współczynnik feminizacji wynosił 105, natomiast tereny wiejskie cechowała równowaga płci (na 100 M – 100,2 K). Związane jest to z większą emigracją kobiet do miast. Natomiast w miejscowościach o rozwiniętych funkcjach turystycznych struktura płci jest odmienna – zbliżona do miejskiej. Cechują ją wysokie współczynniki feminizacji, np. Polańczyk – 113, Wysowa – 110 K/100 M.

Wsie o znacznej koncentracji turystycznej bazy noclegowej są atrakcyjnym miejscem stałego zamieszkania. Potwierdzają to wyniki przeprowadzonych przez autorkę badań, dotyczących poprzedniego miejsca zamieszkania ludności na stałe mieszkającej w danej miejscowości. Mieszkańcy miast stanowią naj-

częściej ponad 30% ludności napływowej, a w skrajnym przypadku – we wsi Polańczyk aż 81,2% (D z i e g i e ć 1989a, 1989b). Ponadto, ludność z bardzo małych rozproszonych miejscowości przenosi się do tych, które stanowiąc ożywione centra ruchu turystycznego zapewniają pracę w obsłudze ruchu, inny tryb życia i oferują szerszą gamę usług.

Rozwój turystyki powoduje również powstawanie nowych miejsc pracy. W wiejskich ośrodkach koncentracji ruchu turystycznego występują wyraźne zmiany w strukturze zatrudnienia. W Krynicy Morskiej – miejscowości o długim stażu turystycznym – systematycznie, zwłaszcza od lat sześćdziesiątych, zmniejszała się liczba rybaków indywidualnych (1964 – 49 osoby), 1986 – 19. Wzrastała natomiast liczba osób zatrudnionych w usługach, a szczególnie w turystyce oraz handlu i gastronomii, które to działy zatrudniały odpowiednio 43,5 oraz 11,9% ogółu pracujących. W miejscowości nadmorskiej o krótkim stażu w rozwoju funkcji turystycznej – Nowej Karczmie uwidacznia się nadal wysoki odsetek pracujących w rybołówstwie – prawie 72% (D r o n k a 1987).

P ł a s z c z y z n a k u l t u r o w a turystycznej urbanizacji, to tworzenie się na terenach wiejskich nowego społeczeństwa. Obecność w znacznej części roku mieszkańców miast ze wszystkimi ich przyzwyczajeniami, innym wzorem zachowań, powoduje m. in. przekształcenia społeczeństwa autochtonicznego. Ta płaszczyzna turystycznej urbanizacji w niewielkim tylko zakresie jest przedmiotem badań geograficznych.

Aspekty ekonomiczne, przestrzenno-fizjonomiczne, demograficzno-zawodowe działalności turystycznej prowadzą w efekcie do zmiany funkcji terenów wiejskich.

Procesy u r b a n i z a c j i t u r y s t y c z n e j przebiegają odmiennie i w różnym stopniu nasilenia w poszczególnych strefach krajobrazowych. Zależne są one od wielu czynników, przede wszystkim jednak od skali, fazy i form ruchu turystycznego. I n t e n s y w n o ś ć procesów urbanizacji turystycznej terenów wiejskich zależy od c z a s u pełnienia przez nie funkcji wypoczynkowej. Z przeprowadzonych przez autorkę studiów i analiz wynika, iż wydzielić można kilka f a z tych procesów.

F a z a p i e r w s z a urbanizacji turystycznej w Polsce datuje się na okres po zakończeniu II wojny światowej. W fazie tej wydzielić można dwa okresy. W pierwszym, trwającym do 1956 r. w zasadzie nie budowano nowych obiektów turystycznych na terenach wiejskich. Przejmowano jedynie istniejące wcześniej budynki na ziemiach odzyskanych i niektóre prywatne na ziemiach dawanych na własność państwa oddając je pod Zarząd Funduszu Wczasów Pracowniczych. Od 1956 r. wraz z liberalizacją polityczną i gospodarczą zaczyna się żywiołowo budownictwo ośrodków zakładowych (R o g a l e w s k a 1978), które wkraczają na nowe tereny. Faza ta związana jest także z organizacją kolonii letnich dla dzieci, oraz w mniejszym stopniu z wynajmem kwater prywatnych. Te ostatnie miały wpływ na rozwój nowego budownictwa mieszkaniowego, przystosowanego często do celów wypoczynkowych, wykraczających

znacznie ponad potrzeby rodzin inwestujących w budownictwo. Faza pierwsza przejawiała się głównie w płaszczyźnie ekonomicznej i przestrzennie-fizjonomicznej urbanizacji turystycznej.

Faza druga zapoczątkowana w latach sześćdziesiątych, wiąże się w latach późniejszych z intensywnym procesem zakupu działek letniskowych, ze znacznym rozwojem budownictwa drugich domów oraz zakładowych ośrodków wypoczynkowych (poza obszarem zwartej zabudowy wsi), a także z dużym wzrostem ilości wynajmowanych kwater prywatnych, często przez zakłady pracy czy biura turystyczne. W sposób wyraźny zmniejsza się wówczas powierzchnia będąca w użytkowaniu rolniczym czy leśnym. W miarę upływu czasu zmniejszają się również przeciętne powierzchnie zakupionych działek. Organizacja i zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej przez mieszkańców miast odbywa się wg modelu miejskiego. Dochody z turystyki odgrywają istotną rolę w budżetach rodzin rolniczych. Zwiększa się wielkość przepływu pieniędzy z miast na tereny wiejskie. Procesy te wywołują istotne zmiany w układach przestrzennych i fizjonomii wsi.

Faza ta uzewnętrznia się głównie w aspekcie ekonomicznym, przestrzennie-fizjonomicznym i demograficzno-zawodowym urbanizacji turystycznej.

Z przeprowadzonych dotychczas badań wynika, iż tereny wiejskie w Polsce podlegają obecnie dwóm pierwszym fazom turystycznej urbanizacji. Analizując dostępne opracowania dotyczące procesów urbanizacji turystycznej w krajach postindustrialnych spodziewać się należy, iż w miarę rozwoju zamożności społeczeństwa oraz ogólnych zmian cywilizacyjnych, Polska stoi w niedalekiej perspektywie przed trzecią fazą tego procesu urbanizacji, która wiązać się będzie z potęgowaniem zjawiska odchodzenia od zajęć rolniczych do zajęć związanych z obsługą ruchu turystycznego. Wzrastać będzie liczba nowego budownictwa letniskowego. Na szerszą skalę nastąpi przebudowa tradycyjnych budynków chłopskich na cele wypoczynkowe, wystąpi wyraźna zmiana funkcji działek w obrębie wsi. Budynki wykorzystywane uprzednio jako drugie domy staną się rezydencjami podstawowymi dla ich użytkowników, którzy po zakończeniu pracy zawodowej w miastach przeniosą się na stałe lub znaczną część roku na wieś. Utworzy się więc nowe społeczeństwo złożone z byłych mieszkańców miast. W efekcie wiele wsi straci tradycyjną funkcję związaną z produkcją rolną.

Rozwój trzeciej fazy turystycznej urbanizacji, w dużym stopniu zależeć będzie od polityki rolnej państwa i przyszłości polskiego rolnictwa. Kraje, w których faza ta występuje, należą do grupy państw o intensywnej gospodarce rolnej, która wyraża się zmniejszonym zapotrzebowaniem na dużą ilość ludności pracującej w sektorze rolnym.

Poza wymienionymi wyróżnia się także urbanizację formalną, tj. nadawanie praw miejskich miejscowościom turystycznym. W okresie powojennym status

Efekty procesów urbanizacji turystycznej wg stref krajobrazowych Polski

Strefy krajobrazowe regiony turystyczne	Płaszczyzny urbanizacji turystycznej													
	ekonomiczna ¹				przestrzenno-fizjonomiczna ²						demograficzno-zawodowa ³			
	a	b	c	d	a	b	c	d	e	f	a	b	c	d
Pobrzeże Bałtyku	□	⊕	⊕	⊕	□	⊕	⊕	⊕	⊕	□	⊕	⊕	⊕	□
Pojezierza														
Drawsko-Szczeciniecki	□	□	∅	∅	□	□	□	∅	∅	∅	□	□	∅	□
Kościerzynsko-Kartuski	⊕	⊕	□	□	⊕	⊕	⊕	□	□	□	⊕	□	□	□
Suwalsko-Augustowski	⊕	⊕	⊕	□	⊕	⊕	⊕	□	□	□	⊕	□	□	□
Nizinne strefy podmiejskie	⊕	⊕	□	□	⊕	⊕	⊕	∅	∅	⊕	⊕	∅	∅	∅
Wyżynne Roztoczański	□	□	∅	□	□	□	□	□	∅	∅	□	□	□	□
Górskie Karpackie	⊕	⊕	⊕	□	⊕	⊕	⊕	⊕	□	□	⊕	⊕	⊕	□

Natężenie zjawisk i procesów: ⊕ – wyraźne, □ – zaznaczające się, ∅ – nie występują

¹ Płaszczyzna ekonomiczna: a – zakup działek letniskowych, b – inwestycje budownictwa wypoczynkowego, c – wynajem mieszkań, domów na letniska, d – zakupy w placówkach handlowo-gastronomicznych

² Płaszczyzna przestrzenno-fizjonomiczna: a – nowa forma użytkowania terenów pozamiejskich, b – budownictwo wypoczynkowe, c – rozbudowa układów przestrzennych wsi, powstawanie nowych miejscowości w sieci osadniczej, d – zmiana fizjonomii i wielkości budynków mieszkalnych ludności stałej, e – zmiana zabudowy i zagospodarowania siedlisk ludności autochtonicznej, f – pełniejsze wyposażenie wsi w urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej

³ Płaszczyzna demograficzno-zawodowa: a – nowe – czasowe, a także stałe zaludnienie terenów wiejskich przez mieszkańców miast, b – zahamowany proces starzenia się ludności, c – ograniczona imigracja ludzi młodych, zwiększona imigracja ludności w wieku produkcyjnym, d – zmiana struktury zatrudnienia

Ź r ó d ł o : Schemat skonstruowano opierając się na badaniach empirycznych autorki przeprowadzonych w II połowie lat osiemdziesiątych

miasta otrzymały m. in. na terenach Karpat – Wisła, Szczyrk, Iwonicz Zdrój, Sudetów – Świeradów Zdrój, Szklarska Poręba, Karpacz, Szczawno Zdrój, Kudowa Zdrój, Polanica Zdrój, a na terenach nadmorskich – Władysławowo, Jastarnia, Krynica Morska.

5. ZRÓŻNICOWANIE REGIONALNE PROCESÓW URBANIZACJI TURYSTYCZNEJ W POLSCE

Przegląd opracowań dotyczących procesów urbanizacji turystycznej zachodzących w krajach wysoko rozwiniętych pod względem gospodarczym wykazał, iż przybierają one odmienne natężenie nie tylko w różnych krajach, ale także w różnych strefach krajobrazowych (Francja, Hiszpania, Włochy).

Szczegółowe badania empiryczne prowadzone przez autorkę w odmiennych strefach krajobrazowych Polski nie tylko potwierdziły te prawidłowości (schemat 3), ale pozwoliły również na wykrycie dodatkowych przyczyn tego zróżnicowania. Przyczyny te wynikają z przeszłości danego terenu (przynależności politycznej), w wyniku której nastąpiła niemal całkowita wymiana ludności w części terytoriów Polski północnej i zachodniej (czynnik historyczny). Badania te pozwoliły także wykazać różnorodność mechanizmów, jakie w różnych strefach krajobrazowych Polski inicjowały, a następnie dynamizowały procesy urbanizacji turystycznej.

Analizując natężenie efektów procesów urbanizacji turystycznej w strefach krajobrazowych Polski stwierdzić można, iż w największym stopniu jest ono zaawansowane w badanych miejscowościach Pobrzeża Bałtyku, w których na 14 wyróżnionych elementów analizowanych trzech płaszczyzn, aż 10 występuje w stopniu wyraźnie rozwiniętym.

Podobny stan zaawansowania procesów urbanizacji turystycznej zaobserwowano we wsiach karpackich (10). W mniejszym stopniu, proces ten zaawansowany był w strefach podmiejskich dużych miast (7), oraz we wsiach regionu Suwalsko-Augustowskiego (7) i Kościerzyńsko-Kartuskiego (6).

Cechą charakterystyczną wymienionych stref o największym natężeniu procesów urbanizacji turystycznej jest to, iż są one zamieszkałe od wielu dziesiątków lat przez ludność autochtoniczną, zadomowioną, często o długich kontaktach z przybywającymi na te tereny wycieczkowiczami czy letnikami.

Wyraźnie odmiennie zaawansowanym jest proces urbanizacji turystycznej we wsiach Pojezierza Drawsko-Szczecińskiego, aż w 6 badanych elementach płaszczyzn proces ten nie zaznaczył się, a także w regionie Roztoczańskim (brak 3 z 14 badanych elementów). W pierwszym z tych przypadków opóźnienie w rozwoju procesów urbanizacji turystycznej tłumaczyć można przeszłością, zwłaszcza demograficzną tych ziem. Są to tereny zasiedlone przez ludność na-

plywową z różnych obszarów dawnej Polski, nie mającą tradycji kontaktów turystycznych. W drugim przypadku słaby stan zaawansowania procesów urbanizacji turystycznej wynika z braku właściwej promocji, a może również i z upodobań mieszkańców miast do odwiedzania terenów wyżynnych tradycyjnie uznanych za mniej atrakcyjne.

6. WNIOSKI

Przegląd prac naukowych referujących dotychczasowe wyniki badań nad urbanizacją terenów wiejskich wskazuje, iż zjawisko to rozumiane było głównie jako proces przemian będących konsekwencją zapoczątkowanej na dużą skalę w XIX w. rewolucji przemysłowej i rozwijającymi się intensywnie procesami industrializacji.

Główną przyczynę sprawczą przemian zachodzących na terenach wiejskich upatrywano w tym okresie rozwoju ekonomicznego świata, we wciąż poszerzającym się zarówno przestrzennie, jak i jakościowo wpływie przemysłu. Stąd też większość studiów, dotyczących zmian w środowisku wiejskim, odnosiła się do relacji wieś-miasto, które wyrażały się coraz częstszymi kontaktami mieszkańców miast z uprzemysłowionymi ośrodkami miejskimi (dojazdy do pracy, szkół itp.) i przenoszeniem nie tylko środków pieniężnych (kapitałów), ale również i kulturowych na obszary wiejskie. Ten etap rozwoju procesów urbanizacji, ze względu na ich główną siłę sprawczą można określić jako *u r b a n i z a c j ę i n d u s t r i a l n ą*.

Współczesny rozwój cywilizacyjny świata, szczególnie krajów wysoko rozwiniętych pod względem gospodarczym, dokonuje się głównie za sprawą działalności postindustrialnych, wśród których bardzo istotne miejsce zajmuje *t u r y s t y k a*. Świadczą o tym coraz częściej publikowane materiały, dotyczące zarówno liczby osób zatrudnionych bezpośrednio czy pośrednio w działalności turystycznej, jak również wpływów dewizowych państw rozwijających tę działalność gospodarczą. Powoduje to, iż w wielu krajach działalność szeroko rozumianej turystyki, określana jest mianem „przemysłu turystycznego”, a w opracowaniach popularnonaukowych mówi się o tej działalności jako o „super-przemysle”.

To właśnie ten „nowy przemysł”, jakim jest współczesna turystyka, staje się obecnie w krajach o cechach gospodarki postindustrialnej, siłą sprawczą *k o l e j n e j* (obecnej) fazy rozwoju procesów urbanizacji terenów wiejskich nazywanych przez autorkę *u r b a n i z a c j ą t u r y s t y c z n ą*.

Urbanizacja turystyczna jest *e t a p e m* procesów urbanizacyjnych różnym od urbanizacji wywołanej procesami uprzemysłowienia. Różnice te wyrażają się w:

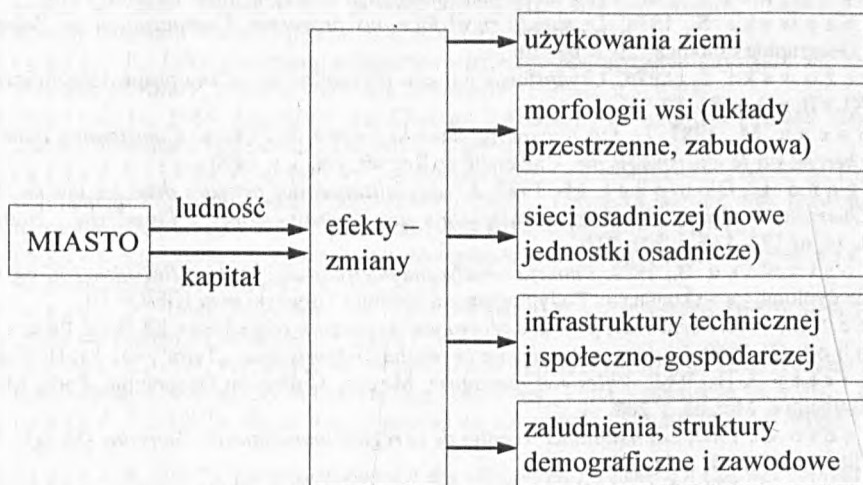
1) sile sprawczej o odmiennym wektorze działania (sprawcą tych procesów są głównie mieszkańcy miast);

2) kompleksowości i głębokości zachodzących zmian. Urbanizacja turystyczna oddziałuje na przestrzeń wiejską bardziej wszechstronnie i całościowo. Efektem jej są trwałe skutki w przestrzeni geograficznej terenów wiejskich, a zwłaszcza w ich fizjonomiczno-przestrzennym krajobrazie oraz w postawach ekonomicznych (funkcji) danych wsi.

Urbanizację turystyczną charakteryzują te same cechy, które są właściwe procesom urbanizacji wywołanej industrializacją. Przybierają one jednak swoiste formy, zwłaszcza morfologiczne (układy przestrzenne, zabudowa). Urbanizacja turystyczna wyraża się w podobnym zestawie aspektów, lecz o odmiennych miernikach.

Schemat 4

Przekształcenia terenów wiejskich
pod wpływem urbanizacji turystycznej

Szczegółowe analizy oparte na badaniach terenowych pozwoliły wykryć także różnorodne mechanizmy, które legły u podstaw rozwoju procesów urbanizacji turystycznej w różnych strefach krajobrazowych Polski.

PIŚMIENNICTWO

Adamczewska M., 1994, *Wpływ Zbiornika Solińskiego na powstanie i rozwój funkcji turystycznej miejscowości Solina*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.

- Andrzejewski A., 1991, *Procesy urbanizacyjne w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Biuletyn, z. 154, s. 110.
- Antoszkiewicz J., 1993, *Monografia turystyczno-geograficzna Rewala*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UL.
- Augustyniak M., 1988, *Walory krajoznawczo-wypoczynkowe miejscowości Porąbka*, praca dyplomowa wykonana na Podyplomowym Studium Turystyki przy IGEiOP UL.
- Barbier B., 1986, *Reseau urbain et relations ville-campagnes en France*, Les Cahiers de Fontenay „Les nouveaux rapports villes-campagne”, s. 41–44.
- Barbier B., 1989, *Le tourisme rurale montagnard, Le cas des Hautes-Alpes*, „Méditerranée”, nr 4, s. 5–7.
- Barbier B., 1991, *Turystyka na obszarach wiejskich we Francji*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia geographica 14, s. 21–31.
- Barbier B., 1992, *Problemes des stations françaises de sports d’hiver*, maszynopis, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UL, kolokwium Aix-Lódź, maj 1992, s. 9.
- Bartaletti F., 1989, *Demographic Changes and Socio-economic Features of Italian Alpine Resorts with a High Intensity of second Homes*, Klagenfurter Geographische Schriften, Institut für Geographie der Universität Klagenfurt, Heft 9, s. 19–24.
- Bartoszewicz W., Laciak J., 1986, *Przemiany społeczności lokalnych pod wpływem turystyki*, „Problemy Turystyki”, R. XIV, z. 1/2, s. 106–120.
- Bauer G., Roux J. M., 1976, *La rurbanisation ou la ville éparpillée*, La Seuil 1976.
- Berezowski S., 1974, *Le monde rural face aux processus d’urbanisation en Pologne*, „Geographia Polonica” 29, s. 63–70.
- Berezowski S., 1976, *Urbanizacja wsi czy deruralizacja*, „Czasopismo Geograficzne”, XLVII, z. 1, s. 85–87.
- Bonneau M., 1987, *Le fait touristique dans la France de l’Ouest: Contribution à une recherche sur le tourisme rurale*, Université de Rennes, vol. 3, s. 1490.
- Brigand L., Demezot M., 1987, *La spécialisation des activités dans les îles de Batz, Ouessant et Groix. Une forme d’adaptation aux contraintes liées à l’insularité*, „Norois”, t. 34, nr 133–135, s. 201–210.
- Brzostowska B., 1988, *Funkcja turystyczna miejscowości Rzyki w Beskidzie Niskim*, praca dyplomowa wykonana na Podyplomowym Studium Turystyki przy IGEiOP UL.
- Cazes G., 1992, *Fondements pour une géographie du tourisme et des loisirs*, Ed. Bréal, Paris, s. 89.
- Chabot G., 1969, *La géographie devant la révolution touristique*, „Terra”, vol. 81, Helsinki.
- Charrier J. B., 1988, *Villes et Campagnes*, Masson, Collection Géographie, Paris, Milan, Barcelone, Mexico, s. 208.
- Ciaccio C., 1987, *Les mutations récentes de la région touristique de Taormine (Sicile)*, „Méditerranée”, nr 4, s. 31–34.
- Ciaccio C., 1988, *Insularité et tourisme; les cas de la Sicile et de la Sardine*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 4, s. 19–37.
- Clary D., 1995, *Les ambiguïtés de la politique du tourisme rural en France*, „Bulletin de l’Association de Géographes Français”, n° 1, s. 4–13.
- Collin Delavaud A., 1990, *L’espace touristique uruguayen et la consolidation de la station de Punta Del Este*, „L’Information Géographique”, n° 54, s. 153–167.
- Cote M., 1987, *Le tourisme au Maghreb*, „Méditerranée”, n° 4, s. 35–37.
- Coulet L., 1987, *Age, évolution, durée des grands littoraux touristiques*, „Méditerranée”, n° 4, s. 11–17.
- Czechowski K., 1990, *Przemiany wsi Zofiówka i Rydzynki pod wpływem funkcji turystycznej*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UL.
- Czerwiński J., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 1991, *Geograficzne podstawy rozwoju turystyki w Karpatach i Sudetach*, Studia Geograficzne, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 129.

- D a g o r n e A., 1987, *L'artificialisation des espaces côtiers littoraux méditerranéens*, „Norris”, t. 34, n° 133–135, s. 181–200.
- D e w a i l l y J. M., 1991, *Qu'est-ce que la Côte d'Opale? Ou le difficile ajustement d'un espace touristique, d'une appellation*, Hommes et Terres du Nord, n° 2–3, s. 131–137.
- D e w a i l l y J. M., F l a m e n t E., 1993, *Géographie du tourisme et des loisirs*, D.I.E.M., Sedes, Paris, s. 288.
- D o b r o w o l s k a M., G ó r z B., 1974, *Différenciation régionale du niveau de modernisation de la campagne dans le secteur de l'économie paysanne individuelle (problèmes méthodologiques)*, „Geographia Polonica” 29, s. 81–102.
- D r o n k a K., 1988, *Funkcja wypoczynkowo-turystyczna gminy Dobroń*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UL.
- D r o n k a T., 1987, *Przemiany osadnictwa pod wpływem funkcji turystyczno-wypoczynkowej na przykładzie gminy Sztutowo*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UL.
- D r z e w i e c k i M., 1992, *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*, Instytut Turystyki, Warszawa, s. 152.
- D u f f i e l d B. S., 1982, *Tourism: The measurement of economic and social impact*, „Tourism Management”, december, s. 248–255.
- D u r b i a n o C., 1989, *Le tourisme rural dans les pays du Buëch*, „Méditerranée”, n° 4, s. 47–51.
- D u r b i a n o C., 1991, *Specyficzne aspekty turystyki w środowisku wiejskim – przypadek Gordes*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia geographica 14, s. 121–134.
- D u r b i a n o C., 1992, *Evolution de la société locale et développement touristique: le cas du secteur du Mont Ventoux*, referat na kolokwium Łódź – Aix-en-Provence, 17–24 maj 1992, Katedra Geografii Miast i Turyzmu, IGE i OP UL, maszynopis s. 9.
- D z i e g i e ć E., 1987, *Przemiany osadnictwa wiejskiego pod wpływem turystyki i wypoczynku w świetle literatury*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 3, s. 7–31.
- D z i e g i e ć E., 1988, *Przemiany wsi Chalupy i Kuźnica pod wpływem rozwoju turystyki*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 4, s. 69–95.
- D z i e g i e ć E., 1989a, *Przemiany wsi położonych w strefie krajobrazowej Pojezierzy*, Rocznik Centralnego Programu Badań Podstawowych 08.06. „Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego”. Wyniki prac z lat 1986–1987, Warszawa, s. 118–141.
- D z i e g i e ć E., 1989b, *Les changements démographiques des villages touristiques des Carpates polonaises*, „Méditerranée” n° 4, s. 33–37.
- D z i e g i e ć E., 1990, *Przemiany wsi Cisna i Wołkowyja pod wpływem funkcji turystycznej*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 6, s. 83–102.
- D z i e g i e ć E., 1991, *Przemiany wsi rybackich pod wpływem rozwoju turystyki. Przykład Mierzei Wiślanej i Helskiej*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia geographica 14, s. 107–120.
- D z i e g i e ć E., 1992a, *Rural tourist centres in the polish Uplands zone*, „Turizm”, z. 1, s. 83–97.
- D z i e g i e ć E., 1992b, *Les transformation des villages en Pologne. Le Cas des villages de la zone de plateaux*, artykuł złożony do druku w wydawnictwie Uniwersytetu Lyońskiego.
- D z i e g i e ć E., L i s z e w s k i S., 1981, *Expansion des terrains de loisirs et de tourisme dans la région urbaine, de Łódź*, Etudes Memories, Centre des Hautes Etudes Touristiques, Aix-en-Provence, Actes du Colloque d'Aix-en-Provence, 1981, s. 88–96.
- D z i e g i e ć E., L i s z e w s k i S., 1984, *Zones suburbaines en tant que terrains de recreation pour les habitants des grandes villes polonaises*, „Problemy Turystyki”, nr 2, s. 11–21.
- D z i e w o ņ s k i K., 1962, *Procesy urbanizacyjne we współczesnej Polsce. Stopień poznania, próba syntezy*, „Przegląd Geograficzny”, t. 34, z. 3, s. 459–508.
- E b e r h a r d t P., 1989a, *Regiony wyludniające się w Polsce*, „Prace Geograficzne”, nr 148, IGiPZ PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 142.
- E b e r h a r d t P., 1989b, *Procesy depopulacyjne w Polsce w latach 1978–1985*, „Miasto”, 5.
- F i l i p o w i c z Z., 1988, *Miasto-ogród Sokolniki jako miejscowość wypoczynkowa*, praca magisterska Katedra Geografii Miast i Turyzmu UL.

- F l a m e n t E., 1985, *Sur le tourisme en Picardie*, Hommes et Terres du Nord, n° 4, s. 313–316.
- G i b b s J., 1963, *The Evolution of Population*, „Economic Geography”, No 2.
- G o l a c h o w s k i S., 1965, *Proces semi-urbanizacji w województwie opolskim*, „Kwartalnik Opolski”, R. XI, nr 2, s. 54–58.
- G o l a c h o w s k i S., 1966, *Urbanizacja wsi w województwie opolskim*, M.Z.P.P.A. UiB. Materiały i Studia, seria IV, z. 5, Problemy ewolucji układów osadniczych na tle procesów urbanizacyjnych w Polsce, s. 45–65.
- G ó r z B., P r o c h o w n i k o w a A., 1988, *Z problematyki badań nad przemianami struktur społeczno-zawodowych i osadnictwa agrarnych wsi po II wojnie światowej w Regionie Południowo-Wschodnim*, „Problemy geografii osadnictwa i ludności”, seria Geografia 42, UAM Poznań, s. 221–228.
- H a j d u k W., 1988, *Grotniki i Ustronie jako miejscowości wypoczynkowe*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- H a ł a d a j E., 1987, *Architektura osiedli wypoczynkowych wokół Łodzi*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 3, s. 119–136.
- I w i c k i S., 1988, *Rozwój osadnictwa turystyczno-wypoczynkowego na tle warunków fizjograficznych Mierzei Wiślanej*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 4, s. 127–135.
- J a c k o w s k i A., 1981, *Typologia funkcjonalna miejscowości turystycznych (na przykładzie województwa nowosądeckiego)*, „Rozprawy Habilitacyjne”, nr 53, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- J a g u s i e w i c z A., 1989, *Kierunki zagospodarowania turystycznego terenów w pobliżu aglomeracji miejskich*, „Biuletyn Informacyjny”, nr 1(87), Instytut Turystyki, Warszawa, s. 36–46.
- J a n c z a k B., 1993, *Funkcja turystyczna Mielnia*, praca magisterska, maszynopis, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- J a s i u l e w i c z M., 1990, *Wpływ turystyki na rozwój demograficzny i osadnictwo obszarów nadmorskich*. [w:] *Wpływ turystyki na zagospodarowanie przestrzenne obszarów nadmorskich*, Koszaliński Ośrodek Naukowo-Badawczy w Koszalinie, s. 51–74.
- J e a n n e a u J., 1988, *Une grande station balnéaire de l'ouest de la France. La Baule et sa co-nurbation*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 4, s. 7–17.
- J e r š i č M., 1989, *Some Sociogeographical Impacts of Tourisme along the Yugoslav Adriatic Coast*, Klagenfurter Geographische Schriften, Institut für Geographie der Universität Klagenfurt, Heft 9, s. 97–102.
- K l i m o w i c z S., 1991, *Walory turystyczne gminy Chmielno i ich wykorzystanie*, praca dyplomowa, Podyplomowe Studium Turystyki przy IGEiOP UŁ.
- K n a f o u R., 1991, *Les Baléares, laboratoire d'une société nouvelle*, L'Espace Géographique, n° 2, s. 135–148.
- K o w a l c z y k A., 1986a, *Second Homes Ownership in the Urban Environment. The case of Warsaw*, „Miscellanea Geographica”, University of Warsaw, Faculty of Geography and Regional Studies, s. 215–221.
- K o w a l c z y k A., 1986b, *Geograficzne uwarunkowania rozmieszczenia budownictwa letniskowego w Polsce*, II Zjazd Geografów Polskich, Łódź, 11–13 września 1986 r., s. 201–203.
- K o w a l c z y k A., 1990, *Geograficzne uwarunkowania lokalizacji drugich domów w strefie podmiejskiej Warszawy*, [w:] *Problemy ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego na obszarach zurbanizowanych. Część II*, CPBP 04.10. „Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego”, 22, SGGW – AR, Warszawa, s. 116–121.
- K o w a l c z y k A., 1991, *Badania geograficzne osadnictwa letniskowego w strefie górskiej w wybranych krajach europejskich*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 6, s. 21–41.
- K o w a l c z y k A., 1994, *Geograficzno-społeczne problemy zjawiska „drugich domów”*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 178.
- K u r e k W., 1987, *Turystyka jako czynnik społeczno-gospodarczych przemian wsi podhalańskiej (na przykładzie Białki)*, Prace Instytutu Geograficznego UJ, z. 90, PWN, Warszawa–Kraków, s. 53–67.

- Kurek W., 1990, *Wpływ turystyki na przemiany społeczno-ekonomiczne polskich Karpat*, Uniwersytet Jagielloński, „Rozprawy Habilitacyjne”, nr 194, Kraków, s. 136.
- Kusiński W., 1991, *Stadia rozwoju urbanizacji w Polsce*, „Przegląd Geograficzny”, t. LXIII, z. 3–4, s. 271–281.
- Leszczycki S., 1938, *Przemysł uzdrowiskowo-lotniskowy i turystyczny w Karpatach*, Warszawa, s. 23.
- Lewandowska M., 1989, *Przemiany wsi rybackiej Dźwirzyno pod wpływem funkcji turystycznej*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- Lijewski T., 1993, *Zmiany przestrzenne gospodarowania Polski w latach 1945–1989*, Studia KPZK, PAN, t. CI, PWN, Warszawa, s. 170.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., 1992, *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa, s. 304.
- Liszewski S., 1980, *La consommation d'espace par les villes en Pologne*, Annales de Géographie, n° 495 – LXXXIX, s. 529–548.
- Liszewski S., 1987, *Geneza i rozwój osadnictwa wypoczynkowego w otoczeniu Łodzi*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 3, s. 33–54.
- Liszewski S., 1988, *Funkcja osadnictwa nadmorskiego w świetle analizy ruchu turystycznego. Przykład Mierzei Helskiej*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 4, s. 39–67.
- Liszewski S., 1990, *Wpływ turystyki na rozwój miejscowości Polańczyk w Bieszczadach Polskich*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 6, s. 103–111.
- Liszewski S., 1991, *Przemiany przestrzeni wiejskiej w Polsce w ostatnim czterdziestoleciu. Przyczyny – skutki – formy*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia geographica 14, s. 7–19.
- Lozato-Giotart J. P., 1990, *Méditerranée et tourisme*, Collection Géographie, Masson, Paris, Milan, Barcelone, Mexico, s. 216.
- Lozato-Giotart J. P., 1993, *Géographie du tourisme*, Masson, Collection Géographie, Paris, Milan, Barcelone, Bonn, 4e edition, s. 312.
- Łoboda J., 1983, *Rozwój koncepcji i modeli przestrzennej dyfuzji innowacji*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, 585, Studia geograficzne, t. 37, Wrocław.
- Łoboda J., 1994, *Geograficzne problemy badań procesów urbanizacji w Polsce*, [w:] *Geografia osadnictwa i ludności. Lata 1918–1993, t. II, Kierunki badań naukowych*, PTG, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności, Łódź, s. 111–129.
- Mamdy J-F., 1995, *Le développement local par le tourisme rural. Enjeux et conditions*, Bulletin de l'Association de Géographes Français, n° 1, s. 24–31.
- Marcadon J., 1980, *L'urbanisation touristique au Contact du Marias Breton dans le Pays de Monts*, Cahiers Nantais, n° 18, p. 67–92.
- Matczak A., 1986, *Budownictwo lotniskowe w strefie podmiejskiej Łodzi*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia geographica 7, s. 137–165.
- Matczak A., 1987, *Próba określenia funkcji wypoczynkowej osiedli podmiejskich na przykładzie Kolumny*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 3, s. 55–85.
- Matczak A., 1991, *Przemiany przestrzenne wsi położonych w strefie podmiejskiej Łodzi na przykładzie rejonu Grotnik*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia geographica 14, s. 33–46.
- Miaśkiewicz R., 1994, *Budownictwo lotniskowe nad zbiornikiem retencyjnym na rzece Pokrzywnicy w miejscowości Szale*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- Mikołajewicz Z., 1971, *Obszary urbanizacji w województwie opolskim*, [w:] *Struktury i procesy osadnicze*, praca zbiorowa pod redakcją S. Golachowskiego, Instytut Śląski w Opolu, s. 257–329.
- Miossec A., 1987, *Conséquences de la pression touristique sur l'espace physique littoral*, „Norois”, n° 133–135, t. 34, s. 153–163.
- Miossec J. M., 1977, *Un model de l'espace touristique*, „L'Espace Géographique”, n° 1, s. 41–48.
- Mleczko F. W., 1974, *Urbanisation, modernisation, ou ...?* „Geographia Polonica”, n° 29, s. 153–156.

- Montero M. J., 1985, *La segunda residencia en la provincia de Valencia*, Sección de Geografía, Universidad de Valencia, s. 260.
- Moustier Ph., 1989, *Le tourisme rural dans une vallée de haute montagne: (l'exemple du Valgaudemar Hautes-Alpes)*, „Méditerranée”, n° 4, s. 17–24.
- Owsiak J., Sewerniak J., 1994, *Aktywizacja gospodarcza gmin przez rozwój przemysłu turystycznego*, „Problemy Turystyki”, nr 1, s. 87–101.
- Pearce D., 1989, *Tourist development*, Longman group, New York, 2e, s. 341.
- Peltre J., 1989, *L'avenir touristique de campagnes méconnues: l'exemple lorrain*, „Revue Géographique de l'Est”, n° 1, s. 73–77.
- Pietrzak P., 1993, *Przemiany pod wpływem turystyki w środowisku geograficznym nad Zalewem Koronowskim*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- Piotrowski P., 1992, *Funkcja turystyczna Wisielki*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- Pirou N., 1987, *La sédentarisation des caravanes dans le Finistere*, „Norois” t. 34, n° 133–135, s. 141–152.
- Preau P., 1982, *Tourisme et urbanisation en montagne*, „Revue de Géographie Alpine”, n° 1–2.
- Prochownikowa A., 1975, *Urbanizacja wsi czy deruralizacja*, „Czasopismo Geograficzne”, XLVI, z. 4, s. 399–405.
- Przeclawski K., 1992, *Rola turystyki w przemianach społecznych i kulturowych końca XX w.*, „Problemy Turystyki”, nr 3(57), s. 101–109.
- Rajman J., 1989, *Studia nad urbanizacją południowej Polski*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, „Prace Monograficzne”, nr 101, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków, s. 195.
- Rakowski W., 1975, *Procesy urbanizacji wsi na przykładzie woj. warszawskiego*, PAN Studia KPZK, TL, PWN Warszawa, s. 142.
- Rakowski W., 1980, *Uprzemysłowienie a proces urbanizacji*, PWE, Warszawa, s. 200.
- Renard J., 1987, *Une nouvelle génération de stations balnéaires? L'exemple de Port – Bourgenay*, „Norois”, t. 34, n° 133–135, s. 105–168.
- Reparaz A., 1986, *La transformation des campagnes par les activités de loisir dans les Alpes du Sud*, *Les Cahiers de Fontenay*, [w:] *Les nouveaux rapports villes–campagne*, s. 267–284.
- Reparaz A., 1989, *L'aménagement – loisirs en Champsaur*, „Méditerranée”, n° 4, s. 51–53.
- Reparaz A., 1991, *Nowe przestrzenie wypoczynkowe powstające w wyniku budowy sztucznych zbiorników wodnych we Francji*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia geographica 14, s. 55–69.
- Richez G., Richez – Battesti J., 1991, *Turystyka w przestrzeni wiejskiej na Korsyce*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia geographica 14, s. 89–106.
- Rogalewska B., 1978, *Tendencje lokalizacyjne zakładowych ośrodków wczasowych w Polsce do 1971 roku*, „Prace Geograficzne” nr 129, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, s. 109.
- Rykiel Z., 1977, *Urbanizacja – ujęcie teoretyczne oraz aspekty procesu. Próba oceny*, „Przeгляд Geograficzny”, t. XLIX, z. 1, s. 27–40.
- Szwichtenberg A., 1989, *Turystyka a problem wyludniania się wsi na Pomorzu Środkowym*, „Biuletyn Informacyjny”, nr 1(87), Instytut Turystyki, Warszawa, s. 62–78.
- Szwichtenberg A., 1991, *Stymulatory i bariery rozwoju funkcji turystycznej w polskiej strefie nadbałtyckiej*, Koszalin, s. 226.
- Tessier L., 1987, *Une urbanisation retardée et conflictuelle: Longeville sur Mer*, „Norois” t. 34, n° 133–135, s. 169–179.
- Turowski J., Bornus A., 1970, *Drogi modernizacji wsi*, PWN, Warszawa.
- Vallat C., 1995, *Tourisme rural en milieu périurbain: l'exemple de la Campanie*, Bulletin de l'Association de Géographes Français, n° 1, s. 66–85.

- V e r a R e b o l l o J. F., 1987, *Turismo y urbanización en el litoral alicantino*, Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, s. 440.
- W e e r d J., 1988, *Przestrzeń wiejska i turystyka we Francji, ideologizacja wsi w wiejskim sposobie myślenia*, „Problemy Turystyki”, nr 4 (42), rok X, z. 4, s. 76–91.
- W ę g l i ń s k i J., 1983, *Urbanizacja – kontrowersje wokół pojęcia*, PWN, Warszawa.
- W ę g l i ń s k i J., 1992, *Urbanizacja bez modernizacji*, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- W i e c z o r e k K., 1988, *Funkcja wypoczynkowa Rowów*, praca magisterska Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- W i l u ś R., 1988, *Rozwój przestrzenny, morfologia i fizjonomia osiedla letniskowego Jastrzębia Góra*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Turyzm 4, s. 97–123.
- W i l u ś R., 1991, *Osadnictwo turystyczne w otoczeniu sztucznych zbiorników wodnych na przykładzie miejscowości Rynia*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia geographica 14, s. 71–88.
- W ł o d a r c z y k K., 1991, *Przemiany osadnictwa wiejskiego na terenach położonych wokół linii kolejowej Zgierz – Stryków pod wpływem funkcji wypoczynkowej*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- W y r z y k o w s k i J., 1986, *Geograficzne uwarunkowania rozwoju turystyki wypoczynkowej w Polsce*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 935, Studia geograficzne XLIV, Wrocław, s. 264.
- Z a c h a r o w s k a A., 1987, *Zagospodarowanie turystyczne jezior: Ślesińskiego, Mikorzyńskiego, Wąsowskiego, Pątnowskiego*, praca magisterska, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ.

Dr Elżbieta Dziegieć
Katedra Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
10 grudnia 1994 r.

RÉSUMÉ

Les départs des citadins aux terrains ruraux dans le but de se reposer contribuent à une suite des transformations dans le réseau entier de colonisation et à l'intérieur des villages particuliers.

Les recherches concernant les processus d'urbanisation s'épérant sur les terrains ruraux sous l'influence du mouvement touristique constituent l'objet du présent travail. Le problème principal des recherches c'est la réponse aux questions suivantes:

1) qu'est-ce que l'urbanisation touristique, quels sont ses traits, à l'aide de quels critères peut-on la définir, et

2) quel est le mécanisme du processus de l'urbanisation touristique, par quoi est-il déterminé, est-il quantifiable et, si oui, de quelle manière.

Les problèmes de recherche enfermés dans ces questions étaient l'objet des réflexions théoriques. La thèse principale du travail a été présentée sous la forme de trois lemmes partiels.

1) les déplacements touristiques de la population urbaine sont un des facteurs causaux de l'urbanisation moderne des terrains ruraux,

2) l'urbanisation touristique résulte du transfert du capital, des modèles et des comportements sociaux sur les terrains ruraux par les citadins,

3) le processus de l'urbanisation touristique est différencié et dépend de la région, des valeurs du milieu naturel et du passé historique du terrain.

Le présent travail est la sommation des recherches effectuées par l'auteur dans 35 villages situés dans les zones de paysage différentes. Les résultats de ces recherches ont été publiés dans 6 articles. L'auteur a aussi profité des travaux de chercheurs polonais, des matériaux basés sur les travaux exécutés dans le Centre Postdiplomier du Tourisme et les travaux de maîtrise préparés en Chaire de Géographie des Villes et du Tourisme de l'Université de Łódź.

La revue des élaborations concernant les processus d'urbanisation sur les terrains ruraux permet de tirer des conclusions suivantes: 1) la notion de l'urbanisation de la campagne n'est pas équivalente dans la littérature scientifique polonaise, 2) l'urbanisation est communément liée au travail au dehors de l'agriculture, c. à d., dans l'industrie le plus souvent.

La littérature se rapportant aux aspects différents de la colonisation rurale sous l'influence du mouvement touristique est très riche. Dans l'article, on a présenté avant tout les travaux des chercheurs scientifiques polonais et français, mais aussi de ceux espagnols, italiens et yougoslaves. Dans toutes les élaborations, a été démontré le rôle causal du tourisme dans la transformation des terrains ruraux. Les chercheurs s'intéressant surtout aux terrains où le développement spectaculaire du mouvement touristique a eu lieu et dont les conséquences sont évidentes ainsi dans l'aspect démographique et spatio-physiognomique qu'économique. Ces conséquences mènent à la fin aux changements des fonctions remplies par les terrains ruraux. Parmi ceux-ci, il faut citer les terrains maritimes et montagneux. Dans les conditions polonaises, ce sont aussi les zones suburbaines de grandes villes, la région de lacs et au moindre degré les zones de hauts-plateaux.

Les recherches purement empiriques sont propres aux publications antérieures; à présent, on essaie de présenter les phénomènes d'une façon plus générale en utilisant la forme de schémas.

Quoique plusieurs chercheurs se servent de notion „urbanisation touristique”, jusqu'à présent, on n'a pas défini le fond de ce processus.

Il découle, des recherches minutieuses effectués par l'auteur et de la littérature du sujet, que sous l'influence du mouvement touristique certains changements s'opèrent ainsi dans les unités particulières de colonisation que dans le réseau entier de celle-ci. On a affaire aux processus de l'urbanisation touristique.

Ce sont les citadins qui transmettent ces processus. Leurs déplacements de la ville à la campagne dans le but de repos contribuent au transfert de l'argent sur les terrains ruraux en entraînant une suite de changements ainsi à l'intérieur d'un village que sur les terrains agricoles et forestiers. Le transfert du capital et des modèles de comportement s'opère dans ce cas-là par la population urbaine. Les citadins contribuent aussi à l'augmentation d'une façon cyclique de la population des terrains ruraux (schéma 1).

Jusqu'à présent, l'urbanisation de la campagne – l'aspect spatial (l'absorption de la campagne par la ville), ou fonctionnel (la localisation des établissements et des institutions au caractère hors-agricole sur les terrains ruraux mis à part – se liait avec le déplacement des campagnards (voyages entre le domicile et le lieu de travail) et l'augmentation continue de la population occupée au dehors de l'agriculture. Dans le processus de l'urbanisation ainsi compris, les changements sur les terrains ruraux étaient dus avant tout aux déplacements quotidiens des campagnards vers les villes, parce que le transfert de l'argent et des modèles de comportement était effectué principalement par les habitants de la campagne.

Le nouvel aspect des processus d'urbanisation est lié au tourisme et au repos. L'urbanisation touristique des terrains ruraux est un processus très complexe, polyphasé, visant à leur transformation fonctionnelle.

Les processus s'opérant sous l'influence du développement du mouvement touristique parcourent, ainsi que dans le cas de ceux occasionnés par l'industrialisation, sur quelques plans: économique, spatio-physiognomique, démographique et professionnel et aussi culturel.

Cependant autres sont les forces causales qui évoquent les transformations des terrains ruraux. Ces plans dépendent l'un de l'autre et sont strictement liés entre eux.

Le plan économique de l'urbanisation touristique consiste en transfert de l'argent de la ville sur les terrains ruraux avant tout moyennant:

– l'achat des parcelles de villégiature par les citadins,

- les investissements, tels que: résidences secondaires, centres de repos collectif, pensions, hôtels,
- le louage des locaux ou des maisons aux personnes étant en villégiature,
- les achats dans les magasins, la fréquentation des établissements gastronomiques, etc. (localisés sur les terrains ruraux) effectués par les citadins qui y séjournent.

La quantité des moyens pécuniaires investis par les citadins sur les terrains ruraux peut être un étalon de ce plan d'urbanisation.

Le plan spatiale-physionomique de l'urbanisation touristique s'exprime par:

- la forme nouvelle d'utilisation des terrains hors de la ville. Le rétrécissement des terrains agricoles et forestiers fait suite au lotissement des fermes individuelles avant tout ou à l'achat de la terre par le Fonds Terrestre d'Etat (P.F.Z.) Le pourcentage de superficie du territoire hors de la ville occupé dans le but de servir au tourisme peut être un étalon de cette forme de l'urbanisation,
- la construction liée à la fonction de repos (maisons nouvelles, vieux bâtiments adaptés aux besoins de la fonction de repos, centres de repos collectif, pensions, hôtels). Le pourcentage de construction liée au repos peut être un étalon de ce plan,
- le développement des dispositions spatiales déjà existantes dans le village) la naissance des quartiers nouveaux de résidences secondaires, apparition des localités nouvelles dans le réseau de colonisation aux dispositions spatiales caractéristiques,
- la transformation de la physionomie et de la grandeur des maisons d'habitation de la population y installée à demeure (louage des locaux),
- la transformation de la construction et de l'aménagement de typiques demeures agricoles des campagnards y installés à demeure, leur mise en ordre et adaptation à l'accomplissement de la fonction de repos,
- meilleur équipement de la campagne d'installations de l'infrastructure technique (routes nouvelles, rues, conduite d'eau, canalisation des eaux de rebut) et sociale (établissements socio-économiques).

Le plan démographique et professionnel de l'urbanisation touristique s'exprime par:

- 1) la population nouvelle (temporaire, saisonnière) et aussi à demeure des terrains ruraux par les citadins,
- 2) le processus ralenti du vieillissement de la population, phénomène typique sur les terrains ruraux de la Pologne,
- 3) l'émigration abaissée des jeunes gens et l'immigration croissante des gens à l'âge productif,
- 4) le changement de la structure d'emploi.

Le plan culturel de l'urbanisation touristique c'est la formation d'une société nouvelle sur les terrains ruraux. Pendant une grande partie de l'année, la présence des citadins avec toutes leurs habitudes et autre façon de se comporter a pour conséquence la transformation de la société autochtone.

Ce plan de l'urbanisation touristique n'est que l'objet des recherches géographiques sur une échelle bien limitée.

Les aspects économiques, spatio-physionomiques, démographiques et professionnelles de l'activité touristique entraînent en effet la transformation de la fonction des terrains ruraux. Au dehors des plans de l'urbanisation mentionnés, on distingue aussi celui formel, qui consiste en attribution des droits municipaux aux localités touristiques.

Les processus de l'urbanisation touristique parcourent différemment et leur intensité est inégale. Cela dépend des zones de paysage (schéma 3). Ils sont soumis à l'influence avant tout de l'échelle, de la phase et des formes du mouvement touristique.

L'intensité des processus de l'urbanisation touristique des terrains ruraux dépend de la durée du temps, pendant lequel ils accomplissent leur fonction de repos. Il découle, des études et des analyses effectuées par l'auteur, qu'en peut distinguer quelques phases de ces processus.

Dans l'article, on a caractérisé les phases discernées et défini sur quels plans (aspects) de l'urbanisation touristique elles se manifestent.

L'urbanisation touristique est cette étape des processus d'urbanisation qui diffère de celle entraînée par les processus d'industrialisation. Les différences s'expriment par:

1) la force causale au vecteur de l'action différent (les citadins sont en général auteurs de ces processus),

2) la complexité et la profondeur des transformations qui ont lieu. L'urbanisation touristique exerce son influence sur l'espace rural d'une façon plus complète et universelle. Elle a pour résultat les effets durables dans l'espace géographique des terrains ruraux, surtout dans leur paysage physiognomique et spatial et dans les bases économiques (fonctions) des villages donnés (schéma 4).

Les mêmes traits, qui sont propres à l'urbanisation causée par l'industrialisation, caractérisent l'urbanisation touristique. Cependant ils prennent des formes spécifiques, surtout celles morphologiques (dispositions spatiales, aménagement). L'urbanisation touristique s'exprime par l'ensemble pareil d'aspects, mais aux étalons différents.

Les analyses détaillées basées sur les examens de terrain ont permis de découvrir aussi de divers mécanismes qui ont contribué au développement des processus d'urbanisation touristique dans les différentes zones de paysage de la Pologne.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

Recreational trips made by city inhabitants to the countryside bring about several changes both in the whole settlement network and within individual villages.

The object of this study is the urbanization processes taking place in rural areas, which result from the tourist traffic. The main objective of the research is to find answers to the following questions:

1) what is tourist urbanization, what are its characteristics what criteria define it?

2) what is the mechanism of tourist urbanization, what is it determined by, and can it be quantified?

The problems above were the object of theoretical research. The main thesis of the study was presented as three individual assumptions:

1) tourist migrations of urban populations are one of the significant causative factors of the contemporary urbanization of rural areas,

2) tourist urbanization results from the capital flow, as well as from social patterns and behaviours transferred to rural areas by city inhabitants,

3) the process of tourist urbanization is regionally varied and depends on the natural environment advantages and the historical past of the area.

The study is a review of the research carried out by the author in 35 villages located in various landscape zones. The results of the research have been published in 6 articles. The author also refers to the results achieved by other Polish and foreign researchers, to the materials coming from the research done at the Post-graduate Study of Tourism and from the M. A. theses written at the Department of Urban Geography and Tourism, University of Łódź.

From the review of the publications on urbanization processes taking place in rural areas, there emerge the following conclusions: 1) in Polish scientific literature there is no agreement as to the definition of the term „rural urbanization”, 2) so far the term „rural urbanization” has always been associated with non-agricultural work, mainly in industry.

Literature referring to various aspects of changes in the rural settlement caused by tourist traffic is very rich. The article presents works by, primarily, Polish and French researchers, but

also by Spanish, Italian, Yugoslavian ones and others. In all studies the causative role of tourism in transforming rural areas has been discussed. The researchers are mainly interested in the areas where a spectacular development of the tourist traffic took place and its consequences are obvious from the demographic, spatial-physiognomic and economic aspects. These consequences eventually lead to changes of the existing functions of rural areas – mainly coastal and mountain regions and, in Polish conditions, also suburban zones of big cities and lake districts. The upland areas are subject to such changes to a smaller degree.

Apart from the results of purely empirical research, particularly typical of earlier publications, in the later works there appeared attempts to generalize the presentation of phenomena through diagrams.

Despite the fact that many researchers use the term „tourist urbanisation”, the true nature of this process has been defined yet.

It follows from the author's detailed research, as well as from the literature on the subject, that under the influence of the tourist traffic there occur numerous changes both in individual settlement units and in the whole settlement network. They are processes of tourist urbanization. City inhabitants are the carriers of these processes. It is their recreation-oriented migrations from the city that transfer capital from the city to rural areas, causing many changes both within a village and on agricultural or forest areas. The transfer of the money and behavioural patterns is in this case made by the city inhabitants, who temporarily increase the population of the rural areas (diagram 1).

Apart from the spatial aspect (the country side consumed by the city) and the functional aspect (various non-agricultural establishments set up in rural areas), the term „urbanization of the rural areas” also covered commuting to work in the city – an increasing number of people living in the country were taking up non-agricultural jobs. In the urbanization process viewed from this aspect, commuting to work in cities was the main factor leading to changes in rural areas. The transfer of the money and behavioural patterns to the countryside was made mainly by the inhabitants of villages.

A new aspect of urbanization processes is the aspect connected with tourism and recreation. The tourist urbanization of rural areas is a complex, multi-phase process which leads to their functional transformation.

Urbanization processes resulting from the development of the tourist traffic, similarly to processes resulting from industrialization, take place on several planes: economic, spatial-physiognomic, demographic-occupational and cultural. However, the causative factors which bring about changes in rural areas are different. The planes are inter-dependent and closely related one to another.

The economic plane of tourist urbanization consists in the capital flow from cities to rural areas, mainly through:

- purchasing plots of land for summer recreation by city inhabitants,
- investments in the form of building summer houses, collective recreation centres, guest houses, hotels, etc.,
- letting flats or houses for summer accommodation,
- city inhabitants shopping in the countryside.

The measure of this plane can be the amount of the money invested by city inhabitants in rural areas.

The spatial-physiognomic plane of tourist urbanization consists in:

- a new form of using non-urban areas. Agricultural and forest areas are contracting as a result of the letting out of private farms or buying land from the National Land Use. A measure of this form of urbanization can be the percentage of the non-urban land taken up for tourist purposes;

– construction connected with the recreational function (new second houses, old buildings adapted to the needs of the recreational function, collective recreation centres, guest houses, hotels). A measure here can be the percentage of buildings connected with recreation;

- developing spatial arrangements of the existing villages;
  - creating whole estates of second houses or new locations in the settlement network with characteristic spatial arrangement;
  - a change of the physiognomy and size of the local housing (letting accommodation);
  - a change in the architecture of typical agricultural settlements of local countryside inhabitants, in adapting it to the recreational function;
  - providing the countryside with better technical infra-structure (new roads, streets, water-supply and sewage system) and social infra-structure (social and economic establishments).
- The demographic-occupational plane of tourist urbanization consists in:
- a new, temporary (seasonal), as well as permanent populating of rural areas by city inhabitants,
  - stopping the population aging process, so typical a phenomenon of the rural areas in Poland,
  - decreased emigration of young people and increased immigration of people at the working age,
  - change of the employment structure.

The cultural plane of tourist urbanization consists in the creation of a new society in rural areas. The presence of city inhabitants along with all their habits, a different behavioural pattern for a considerable part of the year, leads to the transformation of the autochthon society. This plane of tourist urbanization is not thoroughly investigated in geographical studies.

Economic, spatial-physiognomic and demographic-occupational aspects of tourist activity eventually result in a change of functions of rural areas. Apart from the planes mentioned above, one can also distinguish formal urbanization, i. e. granting municipal rights to tourist places.

The processes of tourist urbanization take different courses and are not equally strong in individual landscape zones (diagram 3). They depend on many factors, primarily on the scale, phase and form of the tourist traffic. The intensity of the tourist urbanization processes in rural areas depends on the time at which they perform the recreational function.

On the basis of the studies and analyses done by the author, one can differentiate several phases of these processes. The author of the article has characterized individual phases and defined at which planes of tourist urbanization they occur.

Tourist urbanization is a stage of urbanization processes, which is different from the urbanization caused by industrialization processes. The differences consist in:

- 1) a causative force of a different acting direction (the force behind these processes are mainly city inhabitants),
- 2) the complexity and extent of the changes taking place.

Tourist urbanization influences the rural space in every respect and brings about permanent effects in the geographical space of rural areas, especially in their physiognomic-spatial landscape and in the functions of individual villages (diagram 4).

Tourist urbanization is characterized by the same features which are typical of the processes of the urbanization resulting from industrialization. However, they take on specific forms, morphological ones in particular (spatial arrangement, buildings).

Tourist urbanization consists in a similar set of aspects, of a different measures though.

Detailed analyses based on field research enabled to discover various mechanisms which became the basis for the development of tourist urbanization processes in different landscape zones in Poland.